

HERREN OG LEVENDEGØREREN

DOMINUM ET VIVIFICANTEM

Rundskrivelse fra Pave Johannes Paul II

Om Helligånden i kirkens og i verdens liv

**Ansgarstiftelsens Forlag
København 1987**

Pave Johannes Paul II's rundskrivelse
»Dominum et Vivificantem« 1986
Oversat af Ruth Plum
Teologisk rådgiver: Ib H. Andersen
Dansk udgave © Ansgarstiftelsens Forlag
Tryk: Daniel Offset
ISBN 87-88297-04 7

Indholdsfortegnelse

Indledning	5
<i>I. Faderens og Sønnens Ånd, givet til kirken</i>	
1. Jesu løfte og åbenbaring ved den sidste nadver	4
2. Fader, Søn og Helligånd	11
3. Gud giver sig selv i Helligånden til vor frelse	13
4. Messias, salvet med Helligånden	15
5. Jesus fra Nazaret, »ophøjet« i Helligånden	18
6. Den opstandne Kristus siger: »Modtag Helligånden« ..	20
7. Helligånden og kirkens tid	23
<i>II. Helligånden, der overbeviser verden om synd</i>	
1. Synd, retfærdighed og dom	26
2. Pinsedagens vidnesbyrd	28
3. Vidnesbyrdet om begyndelsen: arvesynden	32
4. Ånden, der forvandler lidelsen til frelsende kærlighed ..	35
5. Blodet, der rensar samvittigheden	39
6. Synden mod Helligånden	45
<i>III. Ånden, der levendegør</i>	
1. Grund til jubilæet år 2000: Kristus »undfanget ved Helligånden«	49
2. Grund til jubilæet: Nåden er kommet til syne	52
3. Helligånden i menneskets indre konflikt	55
4. Helligånden styrker det »indre menneske«	59
5. Kirken, sakramente for den inderlige forening med Gud	63
6. Ånden og bruden siger »Kom!«	68
Afslutning	70
Noter	73

ÆREDE MEDBRØDRE I BISPEEMBEDET, KÆRE SØNNER OG DØTRE! HILSEN OG APOSTOLSK VELSIGNELSE!

Indledning

1. Kirken bekender sin tro på *Helligånden* som »Herren og levendegørende«. Således taler den i den såkaldte nikæno-konstantinopolitanske trosbekendelse, der er opkaldt efter de to konciler – i Nikæa (325) og i Konstantinopel (381) – hvor den blev formuleret eller forkyndt. Det tilføjes også, at Helligånden »har talt ved profeterne«.

Disse ord modtager kirken fra selve sin tros kilde, Jesus Kristus. Ifølge Johannes-Evangeliet er Helligånden jo skænket os med det nye liv, som Jesus ved løvhyttefestens højtid forudsiger og lover: »Om nogen tørster, han komme til mig og drikke! Den, som tror på mig, fra hans indre skal der, som Skriften har sagt, rinde strømme af levende vand«. ¹ og evangelisten siger forklarende: »Det sagde han om den *Ånd*, som de, der troede på ham, engang skulle få«. ² Det er det samme billede Jesus benytter i samtalen med den samaritanske kvinde, når han taler om »et kildespring til evigt liv«, ³ ligesom også i samtalen med Nikodemus, når han siger, at det er nødvendigt at blive født på ny »af vand og *Ånd*« for at komme ind i Guds rige. ⁴

Belært af Kristi ord og beriget af pinseerfaringen og sin egen apostolske historie forkynder kirken derfor fra begyndelsen af sin tro på Helligånden som den, *der levendegør og hvori den uudgrundelige treenige Gud meddeler sig til menneskene* og således i dem grundlægger kilden til evigt liv.

2. Denne tro, som kirken uafbrudt bekender, må stadig genopvækkes og uddybes i Guds folks bevidsthed. I de sidste hundrede år er dette allerede sket flere gange: fra *Leo XIII*, som offentliggjorde *Divinum illud munus* (1897), der helt er viet Helligånden, til *Pius XII*, der i rundskrivelsen *Om Jesu Kristi mystiske Legeme (Mystici Corporis)* (1943) taler om Helligånden som kirkens livsprincip, hvor han virker sammen med Kristus, det mystiske legemes hoved; ⁵ indtil *Det andet økumeniske Vatikankoncil*, der har påpeget nødvendigheden af igen at studere læren

om Helligånden, som *Paul VI* understregede, da han sagde: »Efter koncilets kristologi og især dets ekklesiologi må der nu følge et nyt studium og en ny dyrkelse af Helligånden, netop som nødvendigt supplement til koncilets lære«. ⁶

I vor tidsalder kaldes vi altså af kirkens altid gamle og samtidig nye tro til at beskæftige os nærmere med Helligånden, der *levendegør*. Her ved hjælpes og stimuleres vi også af den arv, vi er fælles om med *østkirkerne*, der med stor omhu har bevaret fædrenes overordentligt rige lære om Helligånden. Også derfor kan vi sige, at en af de sidste års vigtigste begivenheder har været 1600-årsfesten for *Det første koncil i Konstantinopel*, der ved pinsefesten i 1981 blev fejret samtidigt i Rom og i Konstantinopel. *Helligånden* viste sig dengang – ved en meditation over kirkens mysterium – tydeligere som den, der anviser de veje, der fører til de kristnes enhed, ja endda er *den dybeste kilde til denne enhed*, der stammer fra Gud selv, og som Paulus gav særligt udtryk for med de ord, som messens liturgi ofte indledes med: »Vor Herres Jesu Kristi nåde, Guds kærlighed og Helligåndens samfund være med jer«. ⁷

Ud fra denne opfordring har de foregående rundskrivelser *Menneskets Forløser (Redemptor Hominis)* og *Rig på Barmhjertighed (Dives in misericordia)* på en vis måde taget deres udgangspunkt og deres inspiration. De fremhæver især vor forløsnings begivenhed, der er fuldført i Sønnen, som Faderen har sendt til verden, »for at verden skal frelses ved ham«, ⁸ og »hver tunge skal bekende til Gud Faders ære: Jesus Kristus er Herre«, ⁹ Ud fra denne opfordring fremkommer nu *den foreliggende rundskrivelse om Helligånden*, som udgår fra Faderen og Sønnen, og som tillige med Faderen og Sønnen tilbedes og forherliges: Som guddommelig person lever han i centrum af den kristne tro og er kilde til og drivkraft i kirkens fornyelse. ¹⁰ Denne rundskrivelse øser af *den dybeste i arven fra koncilet*. Gennem deres lære om kirken i sig selv og om kirken i verden får koncilsteksterne os nemlig til at fordybe os mere og mere i Guds eget treenige mysterium og dermed følge evangeliets, fædrenes og liturgiens vej: til Faderen – gennem Kristus – i Helligånden.

På denne måde opfylder kirken også visse dybe længsler, som den mener at kunne erkende i menneskenes hjerte i dag: en ny opdagelse af Gud i hans transcendent virkelighed som uendelig Ånd, som Jesus fremstiller ham for den samaritanske kvinde; nødvendigheden af at »de, som tilbeder ham, bør tilbede i ånd og sandhed«; ¹¹ håbet om i ham at

finde kærlighedens mysterium og kraften til »nyskabelse«:¹² ja, i ham, der netop er *levendegøreren*.

Kirken ved, at den er kaldet til denne opgave, nemlig at forkynde Helligånden, mens den sammen med menneskehedens familie nærmer sig *slutningen på det andet årtusind efter Kristus*. Stillet over for Himmelen og Jorden, der skal »forgå«, er den sig bevidst, at de ord, der ikke skal »forgå«¹³ er blevet særligt sigende. Det er Kristi ord om Helligånden, den uudtømmelige kilde for det »vand« der er »et kildespring til evigt liv«,¹⁴ som sandhed og helliggørende nåde. Disse ord vil den overveje, den ønsker at gøre de troende og alle mennesker opmærksomme på dem, mens den forbereder sig – som vi vil komme nærmere ind på senere – til at fejre det store jubilæum, som skal markere overgangen fra det andet til det tredje årtusinde.

Naturligvis vil de følgende betragtninger hverken helt udtømme den overmåde rige lære om Helligånden eller støtte en eller anden løsning på spørgsmål, der endnu er åbne. De har først og fremmest til hensigt at udvikle bevidstheden i kirken om, at den er »tilskyndet af Helligånden til at virke for, at den Guds plan, som har gjort Kristus til ophav for hele denne verdens frelse, skal blive virkeliggjort og fuldbyrdet«.¹⁵

I. del

Faderens og Sønnens Ånd, givet til kirken

1. Jesu løfte og åbenbaring ved den sidste nadver

3. Da tiden, hvor han skulle forlade denne verden, var nær forestående for Jesus, fortalte han apostlene om »en anden talsmand«. ¹⁶ Evangelisten Johannes, der var til stede, skriver, at under den sidste nadver, dagen før sin lidelse og død, vendte Jesus sig til apostlene med disse ord: »Hvad som helst I beder om i mit navn, det vil jeg gøre, for at Faderen kan herliggøres ved Sønnen. . . Jeg vil bede Faderen, og han skal give jer en anden talsmand til at være hos jer til evig tid, sandhedens Ånd«. ¹⁷

Netop denne sandhedens Ånd kalder Jesus *Parakletos* – og Parakletos betyder »trøster« og også »fortaler« eller »advokat«. Han taler om en »anden« talsmand, for han selv, Jesus, er den første talsmand, ¹⁸ fordi han som den første har bragt og forkyndt det glade budskab. Helligånden kommer efter ham og gennem ham for med kirkens hjælp at fortsætte med at virke *det glade budskab om frelsen* i verden. Om denne fortsættelse af hans egen gerning ved Helligånden taler Jesus flere gange under den samme afskedstale, mens han forbereder apostlene, der er samlede i nadversalen, på sin bortgang, det vil sige på sin lidelse og sin død på korset.

De ord, vi her beskæftiger os med, står i *Johannes-Evangeliet*. Hvert af dem tilføjer et bestemt nyt indhold til denne forudsigelse og dette løfte. Samtidig er de imidlertid tæt indbyrdes forbundne med henblik på selve begivenhederne, men også med henblik på Faderens, Sønnens og Helligåndens mysterium, der måske ikke udtrykkes så klart i noget andet afsnit af Den hellige Skrift som netop her.

4. Kort efter den lige omtalte forudsigelse tilføjer Jesus: »Men Talsmanden, Helligånden, som Faderen vil sende i mit navn, han skal *lære* jer alle ting og *minde* jer om alt, hvad jeg har sagt jer«, ¹⁹ Helligånden skal være apostlenes og kirkens talsmand, altid nærværende blandt dem – om også usynlig – som det samme budskabs lærer, det budskab, som Kristus har forkyndt. At han vil »lære« og »minde« om alt dette,

betyder ikke kun, at han på sin egen måde fortsætter med at fremme ud-bredelsen af frelsesbudskabet, men også hjælper til forståelsen af den sande betydning af Kristi budskab og sikrer kontinuiteten og identiteten af denne forståelse midt i de vekslende betingelser og omstændigheder. Helligånden vil altså bevirke, at *den samme sandhed* som apostlene har hørt den fra deres Mester, stadigt lever videre i kirken.

5. Ved videregivelsen af det glade budskab skal apostlene på særlig vis være forbundet med Helligånden. I tilslutning hertil siger Jesus: »Når Talsmanden kommer, som jeg skal sende jer fra Faderen, *så skal han vidne om mig*; men også I skal være vidner; thi I har været med mig fra begyndelsen«. ²⁰

Apostlene var direkte øjenvidner. De har »hørt« Kristus og »set« ham med deres »egne øjne«; de »skuede« ham og har endda »følt på« ham med deres »egne hænder«, som evangelisten Johannes skriver et andet sted.²¹ Dette, deres menneskelige og »historiske« vidnesbyrd som øjenvidner, er forbundet med Helligåndens vidnesbyrd. »Han skal vidne om mig«. *Apostlenes menneskelige vidnesbyrd skal finde sin stærkeste støtte i sandhedens Ånds vidnesbyrd.* Og senere vil det også deri finde det skjulte fundament for sin kontinuitet mellem generationerne af Jesu disciple og bekendere, der vil følge efter hinanden i århundredernes løb.

Når Jesus Kristus selv er Guds højeste og mest fuldkomne åbenbaring til menneskeheden, så fremmer, garanterer og bekræfter *Helligåndens vidnesbyrd*, at den videregives trofast i apostlenes forkyndelse og skrifter,²² mens *apostlenes vidnesbyrd* sikrer den dens menneskelige udtryk i kirken og i menneskehedens historie.

6. Dette ses også af den nære sammenhæng, hvad indhold og hensigt angår, med den lige nævnte forudsigelse og forjættelse, som findes i de følgende ord i den johannæiske tekst: »Jeg har endnu meget at sige jer; men I kan ikke bære det nu. Men når han, sandhedens Ånd, kommer; *skal han vejlede jer til hele sandheden*; thi han skal ikke tale af sig selv, men alt, hvad han hører, skal han tale, og det, der kommer, skal han forkynde jer«. ²³

I sine forudgående ord fremstiller Jesus Talsmanden, sandhedens Ånd, som ham, »der vil lære«, »minde« om og »aflægge vidnesbyrd« om ham; nu siger han: »Han skal vejlede jer til hele sandheden«. »Vej-

ledningen til hele sandheden«, hvad angår det, apostlene endnu ikke kan bære, hænger sammen med *Kristi given afkald* på alt gennem lidelsen og døden på korset, der var nær forestående, da disse ord blev udtalt.

Senere bliver det dog tydeligt, at denne »vejledning til hele sandheden« ikke kun hænger sammen med »scandalum crucis« – korsets forargelse – men med »alt, hvad Jesus gjorde og lærte«. ²⁴ For hele *Kristi mysterium* kræver tro, fordi det er den, der på rette måde indfører mennesket i det åbenbarede mysterium. »Vejledningen til hele sandheden« virkeliggøres altså i troen og med troens hjælp: den er sandhedens Ånds værk og resultatet af hans virken i mennesket. Helligånden må være menneskets højeste leder og menneskeåndens lys. Dette gælder for apostlene, øjenvidnerne, som fra nu af skal bringe alle mennesker budskabet om, hvad Kristus »gjorde og lærte«, men især om hans kors og opstandelse. På længere sigt gælder det også for alle generationer af Mesterens disciple og bekendere, for at de i tro skal antage og med frimodighed bekende Guds mysterium, som virker i menneskets historie, det åbenbarede mysterium, der forklarer den definitive mening med historien.

7. Mellem Helligånden og Kristus er der altså i frelsesordnen en indre forbindelse, hvorved Ånden virker i menneskets historie som »en anden talsmand«, idet han til stadighed sikrer videregivelsen og udbredelsen af det af Jesus fra Nazaret åbenbarede glade budskab. I Helligånden som Paraklet, der i kirkens mysterium og gerning uophørligt fortsætter Forløserens historiske nærvær på jorden og hans frelsesværk, stråler Kristi herlighed derfor frem, som følgende ord hos Johannes vidner om: »Han (sandhedens Ånd) skal herliggøre mig; thi *han skal tage af mit og forkynde jer*«. ²⁵ Med disse ord bekræftes endnu engang alt det, hvad de forudgående ord betød: Han vil »lære«, »minde om«, »aflægge vidnesbyrd«. Guds højeste og fuldstændige selvåbenbaring, som den er sket i Kristus og blev bevidnet ved apostlenes prædiken, fortsætter med at åbenbares i kirken gennem den usynlige talsmand, sandhedens Ånds sendelse. Hvor intimt denne sendelse er forbundet med Kristi sendelse, hvor fuldkomment den øser af hans sendelse, når den styrker og udvikler hans frelses resultater i løbet af historien, udtrykkes ved ordet »tage«. »Han skal tage af mit og forkynde jer det«. Som for ligesom at forklare ordet »tage«, ved at fremhæve kildens guddommelige og trefol-

dige enhed, tilføjer Jesus: »*Alt, hvad Faderen har, er mit*; derfor sagde jeg, at *han skal tage af mit* og forkynde jer det«. ²⁶ Idet han tager af »mit«, øser han samtidig af, »*hvad Faderen har*«.

I lyset af dette »han vil tage« kan man derfor også forklare de andre ord om Helligånden, som Jesus sagde i nadversalen inden påske, dybt betydningsfulde ord: »Det er gavnligt for jer, at jeg går bort. Thi hvis jeg ikke går bort, kommer Talsmanden ikke til jer; *men når jeg går herfra, så vil jeg sende ham til jer*. Og når han kommer, skal han overbevise verden om synd og retfærdighed og dom«. ²⁷ Disse ord vil blive taget op igen i en senere overvejelse.

2. Fader, Søn og Helligånd

8. Det er karakteristisk for den johannæiske tekst, at Faderen, Sønnen og Helligånden dér omtales som personer, hvor den første er forskellig fra den anden og tredje, ligesom disse to er indbyrdes forskellige. Jesus taler om Ånden, Talsmanden, og bruger flere gange det personlige stedord »han«; samtidig afslører han i hele afskedstalen de bånd, der forener Faderen, Sønnen og Helligånden med hinanden. »Sandhedens Ånd . . . udgår fra Faderen, ²⁸ og Faderen »skal give« Ånden. ²⁹ Faderen »vil sende« Ånden i Sønnens navn, ³⁰ Ånden »skal vidne« om Sønnen. ³¹ Sønnen beder Faderen om at sende Ånden som Talsmand, ³² men samtidig giver han os med henblik på sin »bortgang« det løfte: »Når jeg går herfra, så vil jeg sende ham til jer«. ³³ Faderen sender altså Helligånden i kraft af sit faderforhold, ligesom han også har sendt Sønnen; ³⁴ men samtidig sender han ham i kraft af den af Kristus bevirkede forløsning – og i den forstand, bliver Helligånden også sendt af Sønnen: »Jeg vil sende ham til jer«.

Mens alle andre løfter i nadversalen simpelt hen bebuder Helligåndens komme *i tiden efter* Kristi bortgang, så skal man her lægge mærke til, at forjættelsen i teksten i Joh. 16,7 tydeligt også indbefatter og betoner afhængighedsforholdet, man kunne næsten sige *årsagsforholdet* mellem de to begivenheder. »Men når jeg går herfra, så vil jeg sende ham til jer«. Helligånden kommer, fordi Kristus går bort ved døden på korset: Han kommer ikke blot *efter*, men *på grund af* den forløsning, som Kristus har bevirket efter Faderens vilje og ved Faderens handlen.

9. I afskedstalen i nadversalen når vi altså – kunne man sige – *højdepunktet af åbenbaringen af Treenigheden*. Samtidig står vi på tærsklen til endegyldige begivenheder og meget afgørende ord, der til sidst munder ud i den store missionsbefaling, der er rettet til apostlene og gennem dem til kirken. »Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple«, en befaling, der på en måde allerede indeholder den trinitariske dåbsformular: »idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn«. ³⁵ Denne formel henviser til Guds og hans guddommelige livs dybeste mysterium: Fader, Søn og Helligånd, guddommelig enhed i Trefoldighed. Man kan læse afskedstalen som en særlig forberedelse til den trinitariske formel, hvor der gives udtryk for sakramentets livgivende kraft, som bevirker *delagtighed i den treenige Guds liv*, idet det skænker mennesket den helliggørende nåde som overnaturlig gave. Gennem den kaldes mennesket og bliver »i stand til« at have del i Guds udgrundelige liv.

10. I sit indre liv er Gud kærlighed, ³⁶ kærligheden selv, der er fælles for de tre guddommelige personer: Men den personlige kærlighed er Helligånden som Faderens og Sønnens Ånd. Derfor »ransager (han) alt, endog Guds dybder« ³⁷ som *uskabt kærlighed, der skænker sig selv*. Man kan sige, at i Helligånden bliver den treenige Guds indre liv helt til gave, til udvekslingen af gensidig kærlighed mellem de guddommelige personer, og at Gud gennem Helligånden eksisterer som gave. Helligånden er *det personlige udtryk* for den gensidige given-sig-selv, denne væren-kærlighed. ³⁸ Han er kærligheden som person. Vi står her over for en uudgrundelig rigdom af virkeligheden og over for en usigelig uddybning af begrebet person i Gud, som kun den guddommelige åbenbaring lader os erkende.

Fordi han i sin guddommelighed er af samme væsen som Faderen og Sønnen, er Helligånden samtidig kærlighed og (uskabt) gave, hvoraf enhver *gave til skabningerne* (skabt gave) udspringer som af en kilde (*fons vivus* – levende kilde): eksistensens gave til alle ting gennem skabelsen; nådens gave til menneskene gennem hele frelsesøkonomien. Som apostlen Paulus skriver: »Guds kærlighed er udgydt i vore hjerter ved Helligånden, som blev os givet«. ³⁹

3. Gud giver sig selv i Helligånden til vor frelse

11. Kristi afskedstale ved den sidste nadver sigter på særlig måde til denne Helligåndens »given« og »given-sig-selv«. I denne tekst i Johannes-Evangeliet har vi ligesom en åbenbaring af den dybeste »logik« i frelsesmysteriet, som i Guds evige plan er en udvidelse af det uudsigelige fællesskab i Faderens, Sønnens og Helligåndens fællesskab. Det er den guddommelige »logik«, der fører fra Treenighedens mysterium til mysteriet i verdens forløsning i Jesus Kristus. *Forløsningen, der er fuldbragt af Guds Søn* i menneskets jordiske histories dimension – fuldbragt i hans »bortgang« gennem kors og opstandelse – *overføres* samtidigt i hele sin forløsende kraft *til Helligånden*, til ham, der »skal tage af mit«. ⁴⁰ Den johannæiske teksts ord viser, at Kristi »bortgang« er en uomgængelig betingelse for Helligåndens sendelse og komme; de siger imidlertid også, at Gud så *på ny begynder at give sig selv til vor frelse i Helligånden*.

12. Dette er en *ny begyndelse* i forhold til den *første oprindelige begyndelse* af Guds frelsebringende given-sig-selv, som er identisk med selve skabelsens mysterium. Således læser vi allerede i de første linier af 1. Mosebog: »I begyndelsen skabte Gud Himmelen og jorden . . . men Guds Ånd (*ruah Elohim*), svævede over vandene«. ⁴¹ Dette bibelske skabelsesbegreb indeholder ikke blot kaldet til eksistens af kosmos, som sådant, det vil sige *tilværelsens gave*, men også Guds Ånds nærvær i skabningen, det vil sige begyndelsen til Guds frelsebringende given-sig-selv til de ting, som han skaber. Det gælder *især for mennesket*, der er skabt i Guds billede og lighed: »Lad os gøre mennesker i vort billede, så de ligner os«. ⁴² »Lad os gøre«: Tør man antage, at det flertal, som Skaberens her benytter i sin omtale af sig selv, allerede på en vis måde leder tanken hen på det trefoldige mysterium, Treenighedens nærvær i skabelsesværket? Den kristne læser, der allerede kender åbenbaringen af dette mysterium, kan også allerede opdage et genskin heraf i disse ord. I hvert fald tillader sammenhængen i 1. Mosebog os at se den første begyndelse af Guds frelsende given-sig-selv i skabelsen af mennesket, at han har givet mennesket at være skabt i Guds »billede«, så det »ligner« Gud.

13. Det synes altså, som om også Jesu ord i afskedstalen skal læses med

henblik på den så fjerne, men grundlæggende »begyndelse«, som vi kender fra 1. Mosebog. »Hvis jeg ikke går bort, kommer Talsmanden ikke til jer; men når jeg går herfra, så vil jeg sende ham til jer«. Idet Kristus fremstiller sin »bortgang« som *betingelse for Talsmandens komme*, forbinder han den nye begyndelse på Guds frelsebringende given-sig-selv i Helligånden med forløsningens mysterium. Det er en ny begyndelse, først og fremmest fordi *synden* har stillet sig imellem den første begyndelse og hele menneskets historie, synden, der betyder *modsætningen* til Guds Ånds nærvær i skabningen og især *til Guds frelsende given-sig-selv til mennesket*. Paulus skriver, at netop på grund af synden blev »skabningen jo underlagt forgængeligheden . . . og vi ved jo, at hele skabningen tilsammen sukker og er i veer endnu i denne stund«, og at den »venter i inderlig længsel på, at Guds børn skal åbenbares«. ⁴³

14. Derfor siger Jesus i nadversalen: »Det er gavnligt for jer, at jeg går bort«; »men når jeg går herfra, så vil jeg sende ham til jer«. ⁴⁴ Kristi »bortgang« gennem korset indeholder forløsende kraft – og det betyder også Guds nye nærvær i skabningen: den nye begyndelse af Guds given-sig-selv til mennesket i Helligånden. »Og fordi I er sønner, har Gud i jeres hjerter sendt sin Søns Ånd, som råber 'Abba', Fader!« skriver apostlen Paulus i Galaterbrevet. ⁴⁵ Helligånden er *Faderens Ånd*, som ordene i afskedstalen i nadversalen bevidner. Han er samtidig *Sønnens Ånd: Jesu Kristi Ånd*, som apostlene og især Paulus fra Tarsus ⁴⁶ senere bevidner. Når denne Ånd »udgydes i vore hjerter« begynder dermed det at gå i opfyldelse, hvorpå »skabningen venter i inderlig længsel«, som vi læser i Romerbrevet.

Kristi »bortgang« er *prisen for Helligåndens komme*. Hvis denne »bortgang« har vakt *sorg hos apostlene*, ⁴⁷ en sorg, der skulle nå sit højdepunkt ved lidelsen og døden langfredag, så vil denne sorg dog »vendes til glæde«. ⁴⁸ Kristi forløsende »bortgang« vil jo også omfatte opstandelsens og himmelfartens herlighed. Apostlenes andel i deres Mesters »bortgang« er altså en sorg, der gennemskines af glæde; det er en »gavnlig« bortgang, for gennem den skal der komme en anden »Talsmand«. ⁴⁹ For korsets, forløsningens redskabs, pris og i kraft af hele Jesu Kristi påskemysterium kom Helligånden *for fra pinsedag af* at forblive hos apostlene, for at forblive hos kirken og i kirken og gennem den i verden.

På denne måde *virkeliggøres endegyldigt denne nye begyndelse* på den treenige Guds given-sig-selv i Helligånden gennem Jesus Kristus, menneskets og verdens Forløser.

4. Messias, salvet med Helligånden

15. Her virkeliggøres også fuldstændigt Messias' sendelse, altså hans, der har modtaget Helligåndens fylde til Guds udvalgte folk og til hele menneskeheden. Ordret betyder »Messias« »Kristus«, det vil sige »den salvede«, og i frelseshistorien betyder det »den med Helligånden salvede«. Det var Det gamle Testaments profetiske tradition. Følgende denne tradition siger Simon Peter i Kornelius' hus: »I kender det budskab som har lydt over hele Jødeland . . . efter den dåb, som Johannes prædikede: det om *Jesus fra Nazaret, hvordan Gud salvede ham med Helligånd og kraft*«. ⁵⁰

Fra disse Peters ord og fra mange lignende ⁵¹ må man især gå tilbage til Esajas' forjættelser, der undertiden kaldes for »det femte evangelium« eller også »Det gamle Testaments evangelium«. Da Esajas bebuder en hemmelighedsfuld skikkelses komme, som den nytestamentlige åbenbaring vil identificere med Jesus, forbinder han denne person og sendelse med Guds Ånds – HERRENS Ånds – særlige handlen:

»Der skyder en kvist af Isajs stub,
et skud gror frem af hans rod;
Og *HERRENS Ånd skal hvile over ham,*
visdoms og forstands Ånd
råds og styrkes Ånd,
HERRENS kundskabs og frygts Ånd.
Hans hu står til HERRENS frygt«. ⁵²

Denne tekst er vigtig for hele Det gamle Testaments lære om Ånden, fordi den ligesom slår bro mellem det gamle bibelske begreb om »ånden«, først og fremmest forstået som »åndepust« og »Ånden« som *person og gave, som gave til personen*. Messias af Davids æt (»en kvist af Isajs stub«) er netop den person, som HERRENS Ånd »hviler over«. Naturligvis kan man på dette sted endnu ikke tale om åbenbaringen af »Talsmanden«. Alligevel åbnes med denne tilslørede henvisning til den

kommende Messias' skikkelse den vej, hvorpå den fulde åbenbaring af Helligånden i det trefoldige mysteriums enhed forberedes, et mysterium, der til slut bliver helt åbenbaret i den nye pagt.

16. Det er Messias selv, der er denne vej. I Det gamle Testamente var salvningen blevet det ydre symbol på Åndens gave. Messias (mere end nogen anden salvet person i den gamle pagt) er den enestående store person, der er *salvet af Gud selv*. Han er den salvede i den forstand, at han er i fuld besiddelse af Guds Ånd. Han vil også selv være den midler, der skal skænke hele folket denne Ånd. Herom siger profeten også:

»Den Herre HERRENS Ånd er over mig,
fordi han salvede mig;
han sendte mig med glædesbud til ydmyge,
med lægedom for sønderbrudte hjerter,
for at udråbe frihed for fanger
og udgang for dem, der er bundet,
udråbe et nådeår fra HERREN«. ⁵³

Den salvede er også *sendt sammen med HERRENS ÅND*: »Nu har den Herre HERREN sendt mig med sin Ånd«. ⁵⁴

Ifølge Esajas' Bog er den salvede og den, der er sendt sammen med HERRENS Ånd, også *HERRENS udvalgte tjener*, over hvem Guds Ånd hviler.

»*Se min tjener, ved hvem jeg holder fast,
min udvalgte, hvem jeg har kær!*
På ham har jeg lagt min Ånd«. ⁵⁵

Som bekendt bliver HERRENS tjener i Esajas' Bog åbenbaret som den sande smerternes mand: som *Messias, der lider* for verdens synder. ⁵⁶ Og derved er det netop ham, hvis sendelse vil bringe *sande frelsens frugter til hele menneskeheden*:

»Han skal udbrede ret til folkene«; ⁵⁷ han bliver til »folkepagt, til hedningelys«, ⁵⁸ for at min frelse må nå til jordens ende«. ⁵⁹ Thi:

»Min Ånd, som er over dig,
og mine ord, som jeg har lagt i din mund,

skal ikke vige fra dig
eller dit afkoms eller dit afkoms afkoms mund,
siger HERREN, fra nu og til evig tid«. ⁶⁰

De her anførte profetiske tekster må læses i *evangeliets lys* – ligesom også Det nye Testamente oplyses for sin part på særlig vis af disse gammeltestamentlige teksters vidunderlige lys. Profeten beskriver Messias, som den, der kommer i *Helligåndens kraft*, og i sig selv besidder denne *Ånds fylde og samtidigt for de andre*, for Israel, for alle folkeslag, for hele menneskeheden. Guds Ånds fylde ledsages af mangfoldige gaver, frelsens skatte, der især er bestemt for de fattige og lidende, for alle, der åbner deres hjerter for disse gaver – somme tider gennem deres livs smertefulde erfaringer, men især med den indre beredvillighed, der kommer af troen. Dette erkendte den gamle Simeon spontant, »han var en retfærdig og gudfrygtig mand«, »og Helligånden var over ham«, da Jesus blev fremstillet i templet, og da han i ham så den frelse, som »er beredt for alle folkeslag« for den store lidelses pris – korset – som han sammen med sin mor må påtage sig. ⁶¹ Det erkendte Jomfru Maria, som havde »undfanget ved Helligånden« ⁶² endnu dybere, da hun i sit hjerte grundede over »mysterierne« i forbindelse med Messias, ved hvis side hun var stillet. ⁶³

17. Man må på dette sted betone, at »Herrens Ånd, som vil 'være over' den kommende Messias, klart fremstilles som *en Guds gave* til denne Herrens tjeners *person*. Men han er ikke en isoleret alene stående person, for han virker på Herrens bud, i kraft af dennes vilje og valg. Selv om Messias', Herrens Tjeners, frelseshandlen, set i lyset af Esajas-teksterne, indbefatter Åndens virken, som udføres gennem ham, så antydes der dog i den gammeltestamentlige sammenhæng endnu ingen skelnen mellem de handlende personer eller de guddommelige personer, som de eksisterer i Treenighedens mysterium og senere åbenbares i Det nye Testamente. Hos Esajas, som i hele Det gamle Testamente, forbliver det helt skjult, at Helligånden er person: skjult i åbenbaringen af den ene Gud ligesom i forjættelsen af den kommende Messias.

18. *Jesus Kristus* refererer i begyndelsen af sin messianske virken til *denne forjættelse hos Esajas*. Det sker i Nazaret, hvor han har tilbragt

tredive år af sit liv i Josefs, tømmersmandens, hus hos Maria, sin jomfruelige mor. Da han får lejlighed til at tage ordet i synagogen, åbner han Esajas' Bog og finder det sted, hvor der står skrevet: »Herrens Ånd er over mig, fordi han salvede mig«, og da han har oplæst det pågældende afsnit, siger han til de tilstedeværende: »*I dag er dette skriftord, som lød i jeres øren, gået i opfyldelse*«. ⁶⁴ På denne måde bekendte og forkyndte han, at han var den, der var »salvet« af Faderen, altså Messias, den, på hvem Helligånden hviler som Guds egen gave, den, der besidder denne Ånds fylde og den, der markerer den »nye begyndelse« af den gave, som Gud skænker menneskeheden i Helligånden.

5. Jesus fra Nazaret, »ophøjet« i Helligånden

19. Selv om Jesus ikke bliver accepteret som Messias i sin hjemby Nazaret, bliver hans messianske sendelse dog ved begyndelsen af hans offentlige virke *åbenbaret for folket af Johannes Døber*. Johannes, søn af Zakarias og Elisabet forkynder ved Jordan Messias' komme og prædiker omvendelsesdåb. Han siger: »Jeg døber jer med vand; men han kommer, som er stærkere end jeg; jeg er end ikke værdig til at løse remmen på hans sko; *han skal døbe jer med Helligånd og ild*«. ⁶⁵

Johannes Døber forkynder Messias, Kristus, ikke blot som den, der »kommer« i Helligånden, men også som den, der »bringer« Helligånden, som Jesus selv vil åbenbare det tydeligere i nadversalen. Johannes er her det trofaste ekko af Esajas' ord, der hos denne profet i Det gamle Testamente drejede sig om fremtiden, mens de i Døberens egen forkyndelse ved Jordans bredder umiddelbart fører ind i den messianske virkelighed. Johannes er ikke kun en profet, men også en herold: Han er Kristi forløber. Hvad han forjætter, virkeliggøres for alles øjne. Jesus fra Nazaret kommer til Jordan for også selv at modtage bodsdåben. Da Johannes ser ham komme hen imod sig, råber han: »Se Guds lam, som bærer verdens synd!« ⁶⁶ Det siger han under Helligåndens indflydelse ⁶⁷ og *vidner dermed om opfyldelsen af Esajas' profeti*. Samtidigt bekender han sin tro på Jesus af Nazarets forløsende sendelse. I Johannes Døbers mund er »Guds lam« et udtryk for sandheden om forløseren, der ikke er mindre indholdsrigt end det af Esajas benyttede udtryk »Herrens tjener«.

Ved Johannes' vidnesbyrd ved Jordan bliver Jesus fra Nazaret, som

hans egne bysbørn havde afvist, *ophøjet for Israels øjne som Messias*, som den af Helligånden »salvede«. Og dette vidnesbyrd bestyrkes yderligere af det andet vidnesbyrd på et højere plan, som de tre synoptikere omtaler. For mens alt folket døbttes og mens Jesus efter sin dåb bad, »skete det, at Himmelen åbnedes . . . og Helligånden dalede ned over ham i legemlig skikkelse af en due,⁶⁸ og en røst lød fra Himmelen: Du er min Søn, den elskede, i dig har jeg velbehag«.⁶⁹

Dette er en *trinitarisk Gudsåbenbaring*, der vidner om Kristi ophøjelse ved dåben i Jordan. Den bekræfter ikke blot Johannes Døbers vidnesbyrd, men afslører også en endnu dybere dimension af sandheden om Jesus fra Nazaret som Messias: Messias er *Faderens elskede Søn*. Hans højtidelige ophøjelse indskrænker sig ikke til »Herrens tjeners« messianske sendelse. I lyset af Gudsåbenbaringen ved Jordan berører denne ophøjelse selve mysteriet om Messias' person. Han ophøjes, fordi han er den elskede Søn, i hvem Gud har velbehag. Stemmen ovenfra kalder ham »min Søn«.

20. Gudsåbenbaringen ved Jordan kaster kun flygtigt lys over mysteriet med Jesus fra Nazaret, hvis hele virke vil blive udført i Helligåndens nærvær.⁷⁰ Dette mysterium blev skridt for skridt åbenbart og bekræftet af Jesus selv gennem alt, hvad han »gjorde og lærte«.⁷¹ På linie såvel med denne forkyndelse som med de messianske tegn, som Jesus udførte, før han nåede til afskedstalen i nadversalen, finder vi begivenheder og ord, der udgør særligt vigtige momenter i denne fremadskridende åbenbaring. Evangelisten Lukas, der allerede har beskrevet Jesus som »fyldt af Helligånden« og berettet, at han ude i ørkenen »blev ført af Helligånden«,⁷² fortæller os, at Jesus efter de 72 disciples tilbagekomst, fra den opgave, som han havde pålagt dem,⁷³ og mens de fulde af glæde fortalte ham om resultaterne af deres virke, »frydede sig i Helligånden og sagde: Jeg priser dig Fader, Himmelens og jordens Herre! fordi du har skjult dette for de vise og kloge og åbenbart det for de umyndige. Ja, Fader! thi sådan skete det, som var din vilje«.⁷⁴ Jesus frydede sig over det guddommelige Faderforhold; han frydede sig, fordi det er givet ham at åbenbare dette Faderforhold; han fryder sig endeligt, fordi dette guddommelige Faderforhold på særlig vis udstrækker sig til de »umyndige«. Og evangelisten siger derom, at Jesus »frydede sig i Helligånden«.

Denne »fryd« tvinger på en vis måde Jesus til at sige mere endnu. Vi

hører: »Alt er overgivet mig af min *Fader*; og ingen kender, hvem Sønnen er, uden Faderen, eller hvem Faderen er, uden *Sønnen* og den, for hvem Sønnen vil åbenbare ham«. ⁷⁵

21. Hvad der ved Gudsåbenbaringen ved Jordan så at sige kom »udefra«, »ovenfra« kom her »indefra« *ud fra det dybeste af det, som Jesus er*. Dette er en anden åbenbaring af Faderen og Sønnen, der er forenede i Helligånden. Jesus taler kun om Gud Fader og om sig selv som Søn; han taler ikke direkte om Ånden, som er kærlighed og derfor forbinder Fader og Søn. *Hvad han siger om Faderen og om sig selv, Sønnen, udspringer ikke desto mindre af den Åndens fylde*, som er i ham, som udgyder sig i ham, gennemtrænger selve hans »Jeg« og inspirerer og stimulerer hans virke indefra. Derfor denne »fryd i Helligånden«. Kristi enhed med Helligånden, som han er sig helt bevidst, udtrykker sig i denne »fryd«, der således på en vis måde afslører sin skjulte kilde. Således er der en speciel åbenbaring og ophøjelse, der hører med til Menneskesønnen, til Kristus og til Messias, hvis menneskenatur hører til Guds Søns person, og som i Guddommen er af samme væsen som Helligånden.

I sin vidunderlige bekendelse af Gud som Fader åbenbarer Jesus fra Nazaret også sig selv, sit guddommelige »Jeg«. For han er i sandhed Sønnen »af samme væsen« og derfor »ved ingen, hvem Sønnen er, kun Faderen, og ingen ved, hvem Faderen er, kun Sønnen«; han er den Søn, der »før os mennesker og for vor frelses skyld . . . har påtaget sig kød ved Helligånden af Jomfru Maria«.

6. Den opstandne Kristus siger:

»Modtag Helligånden«

22. Ved sin beretning fører Lukas os helt tæt til den sandhed, der indeholdes i afskedstalen i nadversalen. Jesus fra Nazaret, »ophøjet i Helligånden«, viser sig under denne tale og denne samtale som *den, der bringer»* Ånden, og som for sin egen »bortgangs« pris gennem korset skal bringe og »give« ham til apostlene og til kirken.

Ordet »bringe« betyder her først og fremmest »åbenbare«. I Det gamle Testamente fra 1. Mosebog af er Guds Ånd til en vis grad blevet os bekendt først som Guds »åndepust«, der giver liv som guddommelig

»livsånde«. I Esajas' Bog fremstilles han som »gave« til personen Messias, som den, der hviler over ham for at styre hele den »salvede« frelsesværk indvendigt fra. Ved Jordan antog Esajas' forjættelse en konkret form: Jesus fra Nazaret er den, *der kommer i Helligånden* og i *egen person* bringer denne som sin gave for at udbrede den gennem sin menneskenatur. »Han skal døbe jer med Helligånd«. ⁷⁶ I Lukasevangeliet bekræftes og udvikles åbenbaringen af Helligånden som det messianske livs og Jesu Kristi virkes indre kilde.

I lyset af, hvad Jesus har sagt i afskedstalen i nadversalen, åbenbares Helligånden på ny og mere fuldkommen vis. Han er *ikke kun en gave til en person* (til Messias' person), men han er *som gave selv en person*. Jesus forudsiger, at han vil komme som en »anden Talsmand«, der som sandhedens Ånd skal » vejlede « apostlene og kirken » til hele sandheden«. ⁷⁷ Det vil ske på grund af det særlige fællesskab mellem Helligånden og Kristus: » Han skal tage af mit og forkynde jer det«. ⁷⁸ Dette fællesskab har sin *oprindelige kilde i Faderen*: » Alt, hvad Faderen har er mit; derfor sagde jeg, at han skal tage af mit og forkynde jer det«. ⁷⁹ Fordi Helligånden stammer fra Faderen, bliver han sendt af Faderen. ⁸⁰ Helligånden bliver *først* sendt *som gave til den menneskevordne Søn* for at opfylde de messianske forjættelser. Efter Kristi, Sønnens, » bortgang « vil Helligånden ifølge den johannæiske tekst *komme direkte* – det er en ny sendelse – for at fuldstændiggøre Sønnens værk. Således vil det være ham, der fuldender frelseshistoriens nye tidsalder.

23. Vi står på tærsklen til påskebegivenhederne. Den nye, endegyldige åbenbaring af Helligånden som person, der helt er gave, sker netop da. *Påskebegivenhederne* – Kristi lidelse, død og opstandelse – er også *tiden* for Helligåndens *fornyede komme*, nu som Talsmand og sandhedens Ånd. Det er tiden for den » nye begyndelse « af den treenige Guds given-sig-selv til menneskeheden i Helligånden gennem Kristi, Forløserens værk. Denne nye begyndelse er verdens forløsning: » Thi således elskede Gud verden, at han gav sin Søn, den enbårne«. ⁸¹ Allerede ved at » give « Sønnen, i *Sønnen som gave*, udtrykkes Guds dybeste væsen, der jo som guddommelig kærlighed er den uudtømmelige kilde til gaven af gaver. *I den gave, som Sønnen giver*, fuldstændiggøres åbenbaringen og denne given af evig kærlighed: Helligånden, der i Guddommens uudgrundelige dybder er gave som person, gives gennem Sønnen, det vil sige gennem påskemysteriet, på en ny måde til apostlene og til kirken og gennem den til menneskeheden og til hele verden.

24. Dette mysterium får sit endegyldige udtryk på *opstandelsens dag*. På den dag vil Jesus fra Nazaret, der som Paulus skriver: »ifølge sin kødelige herkomst er født af Davids slægt«, af Helligheds-ånd med vælde blive »godtgjort at være Guds Søn ved opstandelse fra de døde«. ⁸² Således kan man sige, at Kristi »ophøjelse« i Helligånden som Messias når sit højdepunkt i opstandelsen, hvor han åbenbarer sig som *Guds Søn* »fuld af kraft«. Og denne kraft, hvis oprindelige kilde vælder frem i den uudgrundelige Treenigheds fællesskab, viser sig især deri, at den opstandne Kristus opfylder både Guds forjættelse, som den blev udtalt gennem profetens mund: »Jeg giver jer et nyt hjerte og en ny ånd«, ⁸³ og den forjættelse, han selv giver apostlene: »Når jeg går herfra, så vil jeg sende ham til jer«. ⁸⁴ Han er sandhedens Ånd, Talsmanden, som den opstandne Kristus sender for at forvandle os i sin egen skikkelse som den Opstandne. ⁸⁵

Der står i evangeliet: »Da det nu var blevet aften den samme dag, den første dag i ugen, og disciplene holdt sig inde bag lukkede døre af frygt for jøderne, kom Jesus og stod midt iblandt dem, og han siger til dem: Fred være med jer! Og idet han sagde det, viste han dem både sine hænder og sin side. Da blev disciplene glade, fordi de så Herren. Jesus sagde da igen til dem: Fred være med jer! Ligesom Faderen har udsendt mig, således sender jeg også jer. Og da han havde sagt det, åndede han på dem og siger til dem: *Modtag Helligånden!*« ⁸⁶

Alle enkeltheder i denne nøgletekst i Johannes-Evangeliet siger meget, og især når vi læser den med henblik på de ord, der blev sagt ved begyndelsen af påskebegivenhederne i den samme nadversal. Nu fuldendes alle disse begivenheder – i Jesu *Triduum Sacrum*, de tre hellige dage for Jesus, som Faderen havde salvet og sendt til verden. Kristus, der på korset »opgav ånden« ⁸⁷ som Menneskesøn og Guds lam, kommer lige efter opstandelsen til apostlene for at »ånde på dem« og give dem den kraft, som Romerbrevet taler om. ⁸⁸ Herrens komme fylder de tilstedeværende med glæde: Deres »sorg skal vendes til glæde«, ⁸⁹ som han allerede havde lovet dem inden sin lidelse. Og frem for alt virkeliggøres afskedstalens væsentligste løfte: Den opstandne Kristus »bringer« *apostlene Helligånden*, idet han ligesom begynder en ny skabelse. Han bringer ham for prisen af sin egen »bortgang«. Han giver dem på en vis måde denne Ånd gennem sin korsfæstelses sår. »Han viste dem både sine hænder og sin side«. I kraft af denne korsfæstelse kan han sige til dem: »Modtag Helligånden!«

Der opstår således en *tæt forbindelse mellem, at Sønnen sendes, og at Helligånden sendes*. Der gives ingen sendelse af Helligånden (efter syndefaldet) uden korset og opstandelsen: »Hvis jeg ikke går bort, kommer Talsmanden ikke til jer«. ⁹⁰ Der opstår også en *tæt forbindelse mellem Helligåndens sendelse og Sønnens sendelse inden for forløsningen*. Sønnens sendelse »fuldendes« i en vis forstand i forløsningen. Helligåndens sendelse »øser« af forløsningen: Han skal tage af mit og forkyn- de jer det«. ⁹¹ Forløsningen *udvirkes fuldstændigt* af Sønnen, som den salvede, der er kommet og har handlet i Helligåndens kraft, idet han til slut hengav sig på korsets træ som det fuldkomne offer. Men samtidig *bevirkedes denne forløsning bestandigt* af Helligånden, som den anden Talsmand, i menneskers hjerte og samvittighed – i verdens historie.

7. Helligåndens og kirkens tid

25. »Da det værk, som Faderen havde betroet Sønnen på jorden (sml. Joh. 17,4) var fuldbyrdet, blev Helligånden sendt pinedag, for at kir- ken for al fremtid skulle helliggøres ved ham. Dermed skulle de, som tror, få adgang til Faderen ved Kristus i Åndens enhed (sml. Ef. 2,18). Han er livets Ånd, kildevældet som giver evigt liv (sml. Joh. 4,14; 7,38-39). Ved ham gør Faderen de mennesker, der døde ved synden, levende, for til slut at opvække deres dødelige legemer i Kristus (sml. Rom. 8,10-11)«. ⁹²

Således taler Det andet Vatikankoncil om *kirkens fødsel pinedag*. Denne begivenhed danner den endegyldige åbenbaring af det, der alle- rede var sket i nadversalen påskedags aften. Den opstandne Kristus kom og »bragte« apostlene Helligånden. Han gav ham til dem med or- dene: »Modtag Helligånden!« Hvad der dengang skete *indenfor i nad- versalen* »bag lukkede døre«, sker senere, pinedag, også udenfor i fuld offentlighed. Salens døre åbnes og apostlenes vender sig til Jerusalems indbyggere og de pilgrimme, der er samlet i byen til festen, for i Hellig- åndens kraft at aflægge vidnesbyrd for Kristus. På denne måde opfyldes forjættelsen: »Han (Ånden) skal vidne om mig; men også I skal være vidner; thi I har været med mig fra begyndelsen«. ⁹³

I et andet af Det andet Vatikankoncils dokumenter læser vi: »Det er klart, at Helligånden allerede virkede i verden, inden Kristus blev her- liggjort. Men på pinedagen dalede han ned over disciplene for bestan-

dig at blive hos dem. Kirken trådte i al offentlighed frem for masserne, og evangeliets udbredelse blandt hedningerne ved forkyndelsen tog sin begyndelse«. ⁹⁴

Kirkens tid var begyndt med Helligåndens »komme«, det vil sige dens nedstigen til apostlene, der var samlet i nadversalen sammen med Maria, Herrens mor. ⁹⁵ Kirkens tid begyndte i det øjeblik, da de *forjættelser og forudsigelser*, der så direkte drejede sig om Talsmanden, om sandhedens Ånd, med fuld kraft og aldeles utvetydigt begyndte at opfyldes for apostlene og således bevirke kirkens fødsel. Herom taler Apostlens Gerninger udførligt og på mange steder. Det viser, at i den første menigheds bevidsthed, og det er dens overbevisning, Lukas gengiver, dér havde *Helligånden* overtaget *den usynlige* – men på en vis måde også mærkbare – *ledelse af dem*, der efter Herren Jesu bortgang havde følt sig aldeles som forladte forældreløse børn. Med Åndens komme så de sig nu i stand til at udføre den opgave, der var betroet dem. De følte sig fulde af kraft. Det er netop dette, Helligånden bevirkede, og det bevirker han bestandigt i kirken i deres efterfølgere. Helligåndens nådegave, som apostlene gav videre til deres medarbejdere ved håndspåleggelse, bliver jo givet videre i bispevielsen. Biskopperne giver for deres part i ordinationens sakramente de ordinerede andel i denne nådegave og sørger for, at de, der er genfødt af vand og Helligånd, bestyrkes deri i firmelsens sakramente. Således forbliver pinsens nåde på en vis måde altid nærværende i kirken.

Som koncilet skriver: »*Ånden bor i kirken* og i de troendes hjerter som i et tempel (sml. 1. Kor. 3,16; 6,19), han beder i dem og aflægger vidnesbyrd om deres barnekår (sml. Gal. 4,6; Rom. 8,15-16, 26). *Den kirke, som han leder til hele sandheden* (sml. Joh. 16,13) og *holder sammen* i fællesskab og gensidig tjeneste, bygger han op og *vejleder* ved de forskellige gaver, de hierarkiske og de karismatiske; han *beriger* den med sine frugter (sml. Ef. 4,11-12; 1. Kor. 12,4; Gal. 5,22). Ved evangeliets kraft *giver han stadig kirken en ny ungdom, uophørligt fornyer han den og fører den til den endelige forening med dens brudgom*«. ⁹⁶

26. De citerede steder fra koncilskonstitutionen *Lumen Gentium* siger os, at med Helligåndens komme er kirkens tid begyndt. De siger os også, at denne tid, *kirkens tid*, *vedvarer*. Den vedvarer *ned gennem århundreder og generationer*. I vort århundrede, hvor menneskeheden allerede nærmer sig afslutningen af det andet årtusinde efter Kristus,

har kirkens tid givet sig et særligt udtryk i Det andet Vatikankoncil som vort århundredes koncil. Det er jo bekendt, at dette koncil var et »eklesiologisk« koncil: *et koncil over temaet kirke*. Samtidigt er koncilets lære væsentligt »pneumatologisk«: *gennemtrængt af sandheden om Helligånden* som kirkens sjæl. Vi kan sige, at Det andet Vatikankoncil i sin rige lære indeholder netop alt, »hvad Ånden siger til kirken«⁹⁷ med henblik på den nuværende fase i frelseshistorien.

Idet koncilet følger sandhedens Ånds ledelse og sammen med ham aflægger vidnesbyrd, har det på særlig vis bekræftet *Helligåndens, Talsmandens, nærvær*. I en vis forstand har koncilet i denne vor vanskelige epoke på en ny måde gjort Ånden »nærværende«. I lyset af denne overbevisning forstår man bedre den store betydning af alle de initiativer, hvis mål er virkeliggørelsen af Det andet Vatikankoncil, dets lære og dets pastorale og økumeniske sigte. I denne betydning må også *bispe-synodens efterfølgende møder* betragtes og vurderes. De vil bevirke, at sandhedens og kærlighedens frugter – Helligåndens ægte frugter – bliver en vedvarende skat for Guds folk på dets jordiske pilgrimsfærd gennem århundrederne. Kirkens arbejde med at sortere og styrke de Åndens frelsesfrugter, som er skænket af koncilet, er uundværligt. Med dette formål for øje må man nøje forstå at »skelne« det fra alt, hvad der i modsætning dertil kan stamme fra »denne verdens fyrste«. ⁹⁸ Denne skelnen i forbindelse med virkeliggørelsen af koncilets arbejde er så meget desto mere nødvendig, som koncilet har *åbnet sig så meget for den nuværende verden*, hvad der så klart ses af de vigtige koncilskonstitutioner *Gaudium et Spes* og *Lumen gentium*.

Vi læser i pastoralkonstitutionen: »Deres (Kristi disciples) fællesskab udgøres jo af mennesker, som samlet i Kristus ledes af Helligånden i deres vandring mod Faderens rige, og som har modtaget det universelle frelsesbudskab. Derfor har *det kristne fællesskab en klar bevidsthed om sin nære tilknytning til menneskeslægten og dens historie*«. ⁹⁹ »Kirken ved positivt, at Gud, som den tjener, alene svarer til de dybeste længsler i menneskehjertet, som jordisk næring aldrig fuldt ud kan mætte«. ¹⁰⁰ *Guds Ånd hersker i sit underfulde forsyn »over tidernes forløb og fornyer jordens åsyn*«. ¹⁰¹

II. del

Helligånden, der overbeviser verden om dens synd

1. Synd, retfærdighed og dom

27. Da Jesus under afskedstalen i nadversalen bebuder Helligåndens komme, som hans bortgang er »prisen« for, og lover dem: »Når jeg går herfra, så vil jeg sende ham til jer«, tilføjer han i samme forbindelse: »og når han kommer skal han overbevise verden om synd og om retfærdighed og om dom«. ¹⁰² Den samme Talsmand og sandhedens Ånd, der er lovet, som den, der »lærer«, »minder om«, »vidner« og »indfører i hele sandheden«, bebudes med de lige citerede ord som den, der »skal overbevise verden om synd, retfærdighed og dom«.

Også *sammenhængen* synes betydningsfuld. Jesus forbinder denne bebudelse af Helligånden med de ord, der peger hen til hans »bortgang« gennem korset, og understreger endda nødvendigheden deraf. »Det er gavnligt for jer, at jeg går bort. Thi hvis jeg ikke går bort, kommer Talsmanden ikke til jer«. ¹⁰³

Men endnu vigtigere er den *forklaring*, som *Jesus selv* tilføjer til disse tre ord – synd, retfærdighed, dom. For han siger: »Han skal overbevise verden om synd, retfærdighed og dom; om synd: at de ikke tror på mig; om retfærdighed: at jeg går til Faderen, og I ser mig ikke længere; om dom: at denne verdens fyrste er dømt«. ¹⁰⁴ Synd, retfærdighed og dom har efter Jesu mening *en meget bestemt betydning*, der er forskellig fra den, som man måske gerne ville give disse ord, uafhængigt af den her talendes forklaring. Denne forklaring viser også, hvordan man skal forstå dette »overbevise verden«, hvad Helligånden gør. Her er såvel betydningen af de enkelte ord vigtig som også den kendsgerning, at Jesus har knyttet dem sammen i samme sætning.

»Synd« betyder på dette sted den manglende tro, som Jesus har mødt blandt »sine egne«, begyndende med hans bysbørn i Nazaret. Det betyder afvisning af hans sendelse, hvad der fører menneskene til at dømme ham til døden. Når han i tilslutning hertil taler om »retfærdighed«, synes han at tænke på den retfærdighed, som Faderen vil lade blive ham

til del, når han skænker ham opstandelsens og himmelfartens herlighed: »Jeg går til Faderen«. I sammenhæng med denne forståelse af »synd« og »retfærdighed« betyder »dom« derfor, at sandhedens Ånd vil vise verdens skyld, ved at den dømmer Jesus til døden på korset. Kristus er dog ikke kun kommet til verden for at dømme og fordømme den: *Han er kommet for at frelse den.*¹⁰⁵ Formålet med at overbevise verden om synd og retfærdighed er at redde den, er menneskenes frelse. Netop denne sandhed synes at blive understreget ved, at det slås fast, at »dommen« kun angår »denne verdens fyrste«, det vil sige Satan, der fra begyndelsen af har misbrugt skabelsesværket imod frelsen, imod menneskets pagt og enhed med Gud: Han er allerede fra begyndelsen af »dømt«. Når Ånden, Talsmanden, vil overbevise verden om dommen, så sker dette for at fortsætte Kristi frelsesværk.

28. Vi vil her først og fremmest rette vor opmærksomhed mod, at Helligånden er sendt for at »overbevise verden om synd«, men samtidig lægge mærke til den generelle sammenhæng i Jesu ord i nadversalen. Helligånden, der overtager Sønnens værk med at forløse verden, overtager dermed netop den opgave »at overbevise om synden« for at frelse den. Denne overbevisning står *i stadig relation til »retfærdigheden«*, det vil sige til den endegyldige frelse i Gud, til fuldendelse af den frelseøkonomi, hvis midtpunkt er den korsfæstede og herliggjorte Kristus. *Guds frelseøkonomi* unddrager på en vis måde mennesket den »dom«, den *fordømmelse*, som Satans »denne verdens fyrstes« synd rammes af, han, der på grund af sin synd er blevet »herskeren i denne mørke verden«. ¹⁰⁶ Ved denne relation til »dommen« åbner der sig en videre horisont for forståelsen af »synd« og også af »retfærdighed«. Ved at Helligånden på baggrund af Kristi kors viser *synden* på baggrund af frelseøkonomien (så at sige »den forløste synd«) lader han os samtidigt også forstå, hvordan Ånden også er sendt for at »overbevise« om den synd, der allerede er endegyldigt dømt (»den fordømte synd«).

29. Alle de ord, som Forløseren udtalte i nadversalen før sin lidelse, *præger kirkens tid*: især dem om Helligånden som Talsmand og sandhedens Ånd. De præger stadig på ny vis hver generation, hver tidsalder. Hvad vort århundrede angår, bekræftes dette af hele Det andet Vatikan-koncils lære, men især af *pastoralkonstitutionen Gaudium et Spes*. Mange afsnit af dette dokument viser tydeligt, at koncilet, idet det åbner

sig for sandhedens Ånds lys, opfatter sig selv som *den sande bevarer* af de forudsigelser og forjættelser, som Kristus har fremført for apostlene og kirken i sin afskedstale: især forudsigelsen om, at Helligånden skal overbevise verden om, »hvad synd, retfærdighed og dom er«.

Dette viser allerede den tekst, hvor koncilet forklarer, hvordan det opfatter »verden«: »Koncilet stiller sig over for verden, det vil sige over for hele menneskeslægten med alt, som angår den, den verden, hvor menneskehedens historie udspilles, og som bærer præg af menneskenes færdigheder, nederlag og sejre, den verden, som ifølge den kristne tro er grundlagt og opretholdt af Skaberens kærlighed, og som *faldt under syndens tyranni, men som af den korsfæstede og opstandne Kristus, sejrherren over det onde, blev frigjort*, så den kan forvandles efter Guds plan og nå frem til fuldendelsen«. ¹⁰⁷ Alle andre afsnit i denne pastoral-konstitution skal læses i relation til denne korte, sammenfattende beskrivelse. Konstitutionen påviser *med hele troens realisme* syndens situation i vor tids verden og forsøger også at forklare dens væsen ud fra forskellige synspunkter. ¹⁰⁸

Når Jesus på aftenen inden påskefesten taler om Helligånden som den, der »skal overbevise verden om synd«, må man på den ene side *tillægge* hans udsagn *det videst mulige omfang*, fordi det omfatter alle synder i menneskehedens historie. Når Jesus alligevel på den anden side forklarer, at synden består deri, at »de ikke tror på ham«, så synes dette omfang at *begrænse* sig til dem, der har afvist Menneskesønnens messianske sendelse og har fordømt ham til døden på et kors. Men det er indlysende, at dette mere »indskrænkede« og historisk fastlagte omfang af synd til slut antager universel dimension på grund af *forløsningens universalitet*, der er fuldbragt ved korset. Åbenbaringen af forløsningens mysterium åbner vejen til en forståelse, hvor *enhver synd*, hvor og hvornår den end er begået, har relation til Kristi kors og således også de synder, der er begået af dem, »der ikke har troet på ham«, og som har fordømt Jesus Kristus til døden på korset.

Ud fra dette synspunkt må vi endnu engang vende tilbage til pinseregenheden.

2. Pinsedagens vidnesbyrd

30. *Kristi forjættelser* i hans afskedstale og især den forudsigelse, som vi her behandler: »Talsmanden . . . skal overbevise verden om synd« blev

nøjagtigt og direkte bekræftet pinsedag. Den dag *kom den forjættede Helligånd* over apostlene, der sammen med Maria, Jesu mor, var samlet til bøn i den samme nadversal. Herom læser vi i Apostlenes Gerninger: »De blev alle fyldt med Helligånd, og de begyndte at tale i andre tungemål, efter hvad Ånden indgav dem«,¹⁰⁹ »idet de således førte alle de adspredte racer til enhed og frembar alle nationers førstegrødeoffer«. ¹¹⁰

Forbindelsen mellem denne begivenhed og Kristi forudsigelse er indlysende. Vi ser her den første og grundlæggende opfyldelse af løftet om Talsmanden. Sendt fra Faderen kommer han »*efter*« *Kristi bortgang*, »*der var prisen herfor*«. Dette er først en bortgang gennem hans død på korset, men derpå også, 40 dage efter hans opstandelse, gennem hans himmelfart. Endnu lige inden sin himmelfart »bød han dem ikke at vige fra Jerusalem, men oppebie det, som Faderen havde forjættet« og han sagde: »I skal om ikke mange dage *døbes med Helligånden*«, »men når Helligånden kommer over jer, skal I få kraft; og I skal være mine vidner både i Jerusalem og i hele Judæa og i Samaria, ja, indtil jordens ende«. ¹¹¹

Disse sidste ord indeholder et ekko af eller en påmindelse om forjættelsen i nadversalen. Pinsedag opfyldes denne forjættelse helt nøjagtigt. Under indflydelse af Helligånden, som apostlene har modtaget under bønnen i nadversalen, *står Peter frem* for en stor skare mennesker, der taler forskellige sprog, og som er forsamlet til fest, og *taler til dem*. Han forkynder dem, hvad han *førhen ikke ville have haft mod til at sige*: »Israelitiske mænd . . . Jesus fra Nazaret, en mand, som over for jer er udpeget af Gud ved kraftige gerninger og undere og tegn, som Gud gjorde ved ham midt iblandt jer . . . han blev efter Guds egen fastsatte plan og forudviden givet i jeres vold, og ved hedningers hjælp naglede I ham *til korset* og tog hans liv. Men Gud gjorde ende på dødens veer og *lod ham opstå*, fordi det ikke var muligt, at han kunne fastholdes af døden«. ¹¹²

Jesus havde forudsagt det og lovet: »Han skal vidne om mig, og også I skal vidne«. Med Peters første tale i Jerusalem tager dette »vidnesbyrd« sin tydelige begyndelse. Det er vidnesbyrdet om Kristus, den korsfæstede og opstandne, det er Åndens og Talsmandens vidnesbyrd og apostlenes. I dette første vidnesbyrds ord »*overbeviser*« sandhedens Ånd gennem Peters ord »*verden om synd*«: især den synd, der består i afvisningen af Kristus indtil fordømmelsen til døden, til korset på Golgata. Forkyndelser med lignende indhold gentager sig ifølge tekster i Apostlenes Gerninger ved andre lejligheder og på forskellige steder. ¹¹³

31. Fra dette første vidnesbyrd fra pinsen af er sandhedens Ånds handlen, hvorved verden overbevises om synden med at afvise Kristus, nær forbundet *med vidnesbyrdet om påskemysteriet: med den korsfæstede og opstandnes mysterium*. I denne forbindelse åbenbarer dette »at overbevise om synden« sin frelsebringende dimension. Det er jo »overbevise«, hvis formål ikke blot er at anklage verden og endnu mindre at *fordømme* den. Jesus Kristus er ikke kommet til verden for at dømme og fordømme den, men for at frelse den.¹¹⁴ Det understreges allerede i denne tale, når Peter siger: »Så skal da hele Israels hus vide for vist, at den Jesus, som I korsfæstede, ham har Gud gjort både til Herre og Kristus«.¹¹⁵ Og da de tilstedeværende derpå spørger Peter og de andre apostle: »Brødre! hvad skal vi gøre?« svarer Peter: »Omvend jer og lad jer døbe hver især i Jesu Kristi navn *til jeres synders forladelse*, så skal I få Helligånden som gave«.¹¹⁶

På denne måde bliver »at overbevise om synden« samtidigt at overbevise om *tilgivelse af synderne* i Helligåndens kraft. I sin tale i Jerusalem opfordrer Peter til omvendelse, ligesom Jesu opfordrede sine tilhørere ved begyndelsen af sin messianske sendelse.¹¹⁷ Omvendelse *kræver at være overbevist om synd*; den indeholder en indre samvittighedsrangsagelse, og da denne er en ransagelse ved sandhedens Ånds handlen i menneskets hjerte, bliver det på samme tid til begyndelsen på en ny udgydelse af nåde og kærlighed: Modtag Helligånden«.¹¹⁸ Vi opdager derved i dette »at overbevise om synd« *en dobbelt gave*: gaven, der er samvittighedens sandhed, og gaven, der er visheden om forløsning. Sandhedens Ånd er også Talsmanden.

At overbevise om synd gennem den apostolske forkyndelses tjeneste i urkirken – under Pinseåndens indflydelse – sættes i relation til den korsfæstede og opstandne Kristi *forløsende kraft*. Således opfyldes den førpåskelige forjættelse om Helligånden: »Han skal tage af mit og forkynde jer det«. Når Peter derfor under pinsebegivenheden taler om *deres synd, dem, som »ikke har troen«*¹¹⁹ og som har overgivet Jesus fra Nazaret til en vanærende død, aflægger han vidnesbyrd om *sejren over synden*, en sejr, der i en vis forstand blev opnået »gennem« den største synd, som mennesket kunne begå i *drabet på Jesus, Guds Søn, der er af samme væsen som Faderen!* På lignende måde besejrer Guds Søns død menneskets død: »Dem vil jeg fri fra dødsriget, løse fra døden«¹²⁰ ligesom den synd, at *have korsfæstet Guds Søn »besejrer« den menneskelige synd*«! Den synd, der skete langfredag i Jerusalem – og også enhver

af menneskets synder. Den største synd fra menneskets side svarer nemlig i Forløserens hjerte til *den højeste kærligheds offergave*, som overvinder alle menneskenes synders ondskab. På grundlag af denne vished tøver kirken ikke med hvert år i den romerske liturgi ved påskevigilien at gentage ordene »O lykkelige brøde«, når diakonen forkynder opstandelsen med hymnen »*Exsultet*«.

32. Denne ubeskrivelige sandhed kan dog ingen *overbevise verden*, mennesket, den menneskelige samvittighed om undtagen han selv, *sandhedens Ånd*. Han er den Ånd, der »ransager endog Guds dybder«. ¹²¹ Stillet over for syndens mysterium må man *virkeligt ransage* »Guds dybder«. Det nytter ikke at udforske den menneskelige samvittighed, menneskets inderste mysterium, men man må trænge ind i Guds inderste mysterium, i de »Guds dybder«, som man kan sammenfatte således: *til Faderen – i Sønnen – gennem Helligånden*. Det er Helligånden, der »ransager Guds dybder« og derfra giver *Guds svar* på menneskets synd. Med dette svar ender den proces, hvormed Ånden »overbeviser verden om dens synd«, som pinsebegivenheden tydeligt viser.

Ved således, som det sker pinsedag, at overbevise »verden« om Golgatas synd, det uskyldige lams død, afslører Helligånden også enhver synd, der begås ethvert sted og i ethvert øjeblik i menneskets historie: *Han viser dens relation til Kristi kors*. Denne »overbevisen« er påvisningen af syndens ondskab i relation til Kristi kors. I denne sammenhæng *erkendes synden i hele det ondes dimension*, som er karakteristisk for den, i »det ondes mysterium« (»*mysterium iniquitatis*«) ¹²², som er indeholdt og gemt i den. Mennesket kender ikke denne dimension – uden Kristi kors, kan han eller hun på ingen måde erkende den. Mennesket kan derfor *kun* »overbevises« derom af *Helligånden*, sandhedens, men også trøstens Ånd.

Når synden fremstilles i sin relation til Kristi kors, erkendes den samtidig i hele »*Gudsfrygtens hemmeligheds*« dimension ¹²³, som den eftersynodale apostolske skrivelse »*Reconciliatio et paenitentia*« ¹²⁴ har påvist. Heller ikke denne dimension af synden kan mennesket på nogen måde erkende uden Kristi kors. Og også om det kan mennesket kun »overbevises« af *Helligånden*: af ham, der »ransager Guds dybder«.

3. Vidnesbyrdet om begyndelsen: arvesynden

33. Denne syndens dimension finder vi i vidnesbyrdet om begyndelsen, som *1. Mosebog*¹²⁵ beretter det. Det er den synd, der ifølge Guds åbenbarede ord er *begyndelsen og roden til alle andre synder*. Vi befinder os her ved syndens oprindelse i hele menneskets historie og samtidig i hele frelsesøkonomiens. Man kan sige, at i denne synd tog »*det ondes mysterium*« sin begyndelse, men også, at netop i forbindelse med denne synd bliver »*vor tros mysteriums*« forløsende kraft særlig tydelig og virksom. Dette udtrykker Paulus, når han *stiller* den første Adams »*ulydighed*« over for Kristi, den anden Adams »*lydighed*«: »Han var lydige indtil døden«. ¹²⁶

Ifølge vidnesbyrdet om begyndelsen finder arvesynden sted i menneskets vilje – og samvittighed – først og fremmest som »ulydighed«, som menneskets viljes modstand mod Guds vilje. Denne begyndelsens ulydighed forudsætter er *afvisning af* eller i det mindste en *afvigelse fra den sandhed, der er indeholdt i Guds ord*, der skaber verden. Dette ord er det samme, der i »begyndelsen . . . var hos Gud, som 'var Gud' og 'uden det blev intet til'; for »verden er blevet til ved ham«. ¹²⁷ Dette ord er også evig lov, oprindelse til enhver lov, der styrer verden og især de menneskelige handlinger. Når Jesus altså aftenen før sin lidelse taler om deres synd, der »*ikke tror på ham*«, indeholder disse hans ord, så fulde af smerte *ligesom et fjernt ekko af den synd*, der i sin oprindelige form lægger som en mørk skygge over skabelsens mysterium. Den, der taler her, er jo ikke kun Menneskesønnen, men også den, der er »førstefødt forud for al skabningen; thi i ham skabtes alt . . . ved ham og til ham«. ¹²⁸ I lyset af denne sandhed forstår man, at »ulydigheden« i begyndelsens mysterium i en vis forstand forudsætter den samme »ikke-tro«, det samme »*de har ikke troet*«, som siden vil gentage sig over for påskemysteriet. Som allerede sagt, drejer det sig om afvisning af eller i det mindste om afvigelse fra sandheden i Faderens ord. Afvisningen ytrer sig i praksis som »ulydighed«, som en given efter for den fristelse, der udgår fra »løgnsens fader«. ¹²⁹ Ved roden af enhver menneskelig synd ligger altså løgnsen som den radikale *afvisning af sandheden*, som er indeholdt i Faderens ord, hvorigennem Skaberens kærlige almagt udtrykkes: »Gud Faders, Himlens og jordens Skabers« almagt og samtidig hans kærlighed.

34. Med »Guds Ånd«, der efter den bibelske skabelsesberetning »svævede over vandene«,¹³⁰ menes den samme »Ånd, der ransager Guds dybder«: *Han ransager såvel Faderens som Sønnens, det evige Ords dybder* i skabelsens mysterium. Han er ikke blot det umiddelbare vidne til deres indbyrdes kærlighed, som skabelsen udgår fra, men er selv denne kærlighed. Han selv er som kærlighed evig, uskabt gave. I ham er *oprindelsen og begyndelsen til enhver gave til skabningerne*. Vidnesbyrdet om begyndelsen, som findes fra 1. Mosebog af i hele åbenbaringen, er på dette punkt utvetydig. At skabe vil sige at kalde til væren ud fra intet; at skabe vil altså sige at *skænke* tilværelse. Og når den synlige verden skabes til mennesket, så bliver verden dermed givet mennesket som gave.¹³¹ Samtidig modtager det samme menneske i sin menneskenatur på særlig vis »Guds billede og lighed« som gave. Det betyder ikke kun forstand og frihed som konstitutive egenskaber ved den menneskelige natur, men også fra begyndelsen af *evnen til et personligt forhold til Gud*, som »jeg« og »du«, og således *evnen til at slutte en pagt med ham, som det vil ske i Guds frelseskabende given-sig-selv til mennesket*. På baggrund af dette Guds »billede og lighed« betyder »Åndens gave« endelig *kaldet til venskab*, hvorved Guds transcendent »dybder« ligesom åbner sig, for at mennesket kan få del deri. Det andet Vatikankoncil lærer: »Det vil sige, at den usynlige Gud (sml. Kol. 1,16; 1 Tim. 1,17) i denne åbenbaring, ud fra sin kærligheds fylde, henvender sig til menneskene som til venner (sml. 2. Mos. 33,11; Joh. 15,14-15) og søger omgang med dem (sml. Bar. 3,38) for at indbyde dem til fællesskab med sig og optage dem i dette fællesskab«. ¹³²

35. Derfor kender Ånden, der »ransager alt, endog Guds dybder« fra begyndelsen af »menneskets hemmeligheder«. ¹³³ Derfor *kan også kun han fuldkomment »overbevise om den synd«, der fandtes fra begyndelsen* af, den synd, der er roden til alle andre synder og arnestedet for menneskets syndighed her på jorden, og som aldrig ophører. Sandhedens Ånd kender arvesynden, som forårsages i menneskets vilje af »løgners fader« – som allerede »er dømt«. ¹³⁴ Helligånden overbeviser altså verden om synd i forbindelse med denne »dom«, men også ved bestandig at *føre hen til den »retfærdighed, som er blevet åbenbaret mennesket sammen med Kristi kors: gennem »lydigheden indtil døden«*. ¹³⁵

Kun Helligånden kan overbevise om den menneskelige begyndelses synd, han alene, som er Faderens og Sønnens kærlighed, der er helt og

holdent gave, mens den menneskelige begyndelses synd består i løgn og i afvisning af denne gave og denne kærlighed, der bestemmer verdens og menneskets begyndelse.

36. I overensstemmelse med det vidnesbyrd om begyndelsen, som vi finder i Den hellige Skrift og i Traditionen, opfattes synden efter den første og også mere fuldkomne beskrivelse i 1. Mosebog i sin oprindelige form som »ulydighed«, hvad der simpelt hen og ligeud betyder *overtrædelse af et af Gud givet forbud*.¹³⁶ Men i lyset af hele sammenhængen er det også klart, at rødderne til denne ulydighed skal søges i menneskets hele konkrete virkelighed. Efter at være blevet kaldt ind i tilværelsen forbliver mennesket – mand og kvinde – en skabning. »Guds billede«, der består i fornuft og vilje, udtrykker menneskets storhed og værdighed, mennesket er *person*. Men denne person vedbliver dog altid med at være en *skabning*: I sin væren og sit væsen er personen afhængig af Skaberens. Ifølge 1. Mosebog skulle »træet til kundskab om godt og ondt« give udtryk for den »grænse«, der er uoverstigelig for et skabt væsen, og bestandigt minde mennesket derom. Guds forbud skal opfattes således: Skaberens forbyder manden og kvinden at spise af træet til kundskab om godt og ondt. De lokkende eller fristende ord, som de beskrives i Den hellige Skrift, lokker til at overtræde dette forbud – det vil sige at *overskride* »grænsen«. »Når I spiser deraf, åbnes jeres øjne, så I bliver som Gud (»som guder«) til at kende godt og ondt«. ¹³⁷

»Ulydigheden« betyder netop overskridelsen af denne grænse, der vedbliver med at være uoverstigelig for menneskets vilje og frihed som et skabt væsen. Gud, Skaberens, er nemlig den eneste og afgørende oprindelse til den moralske orden i den verden, der er skabt af ham. Mennesket kan ikke af sig selv afgøre, hvad der er godt og ondt – mennesket kan ikke ligesom Gud kende »det gode og det onde«. Ja, i den skabte verden forbliver Gud den første og højeste oprindelse til at bestemme *om godt og ondt gennem den indre sandhed i den væren, der er en afglans af det guddommelige ord, den evige Søn, af samme væsen som Faderen*. Thi Helligånden giver det menneske, der er skabt i Guds billede *samvittigheden*, for at billedet deri troværdigt kan genspejle sin model, der på samme tid er visdom og evig lov, oprindelsen til den moralske orden i mennesket og i verden. »Ulydigheden« som oprindelig dimension af synden betyder *afvisningen af denne oprindelse* på grund af menneskets fordring på selv at være den autonome og eneste oprin-

delse til at bestemme om godt og ondt. Ånden, der »ransager Guds dybder«, der på samme tid er lyset i menneskets samvittighed og oprindelse til den moralske orden, kender til bunds den synd, der indskrevet i den menneskelige begyndelses mysterium. Og han hører ikke op med – i relation til Kristi kors på Golgata – at »overbevise« verden derom.

37. Ifølge vidnesbyrdet om begyndelsen har Gud selv åbenbaret sig i skabningen som almagt, der er kærlighed. Samtidig har han åbenbaret mennesket, at det som sin Skabers »billede og lighed« er kaldet til at *have del i sandheden og kærligheden*. Denne delagtighed betyder et liv i fællesskab med Gud, der er det »evige liv«. ¹³⁸ Mennesket har imidlertid under indflydelse af »løgnens fader« løsgjort sig selv fra denne delagtighed. I hvilken grad? Bestemt ikke i samme grad som en ren ånd, altså i samme grad som Satans synd. Den menneskelige ånd er ude af stand til at nå til en sådan grad af synd. ¹³⁹ Allerede i 1. Mosebogs fremstilling kan man let konstatere den *trinvis forskel* mellem det »onde åndepust« fra den, der »har syndet fra begyndelsen af« (eller forbliver i synden), ¹⁴⁰ og som allerede »er dømt«, ¹⁴¹ og så det onde i menneskets ulydighed.

Men også den ulydighed betyder altid at *vende Gud ryggen* og i en vis forstand at *lukke af for ham* fra den menneskelige friheds side. Den betyder en vis åbnen op af denne frihed – samvittighedens og den menneskelige viljes – over for ham, der er »løgnens fader«. Denne bevidste afgørelses akt er ikke blot »ulydighed«, men medfører også en *vis tilslutning til den motivation*, der ligger i den første tilskyndelse til synden, og som bestandig fornyes i hele menneskets historie på jorden: »Gud ved nemlig: Så snart I spiser deraf, åbnes jeres øjne, I bliver som Gud og kender godt og ondt«.

Vi befinder os her lige i centrum af det, som man kunne kalde »anti-Ordet«, det vil sige »anti-sandheden«. *Sandheden* om mennesket bliver faktisk *forfalsket*: *hvem mennesket er*, og *hvilke uoverskridelige grænser* der er for dets væren og dets frihed. Denne »anti-sandhed« er mulig, fordi sandheden om, *hvem Gud er*, samtidig bliver fuldstændig forfalsket. Gud, Skaberen, mistænkeliggøres, ja, anklages endda i skabningens samvittighed. For første gang i menneskets historie dukker her den onde »mistænkeliggørelses ånd« op. Han forsøger at »forfalske« selve *det gode, det absolut gode*, der netop i skabelsesværket har åbenbaret sig som det gode, som på usigelig vis skænker sig selv: som »*bonum diffusivum sui*« – som udstrømmende godhed – som *skabende kærlighed*.

Hvem kunne fuldkomment »overbevise om synd« eller afsløre denne menneskets oprindelige ulydighed om ikke han, der alene er gaven og oprindelsen til al gaven af gaver, om ikke Ånden, der »ransager Guds dybder«, og som er Faderens og Sønnens kærlighed?

38. Imod hele skabningens og den med den forbundne frelsesøkonomis vidnesbyrd er mørkets ånd¹⁴² i stand til at fremstille *Gud som sin egen skabnings fjende* og især som menneskets fjende, *som kilde til farer og trussel for mennesket*. På denne måde indplanter *Satan* i menneskets sjæl kimen til modstand mod ham, der »fra begyndelsen af« skal betragtes som menneskets fjende – og ikke som Fader. Mennesket udfordres til at blive Guds modstander!

Analysen af synden i dens oprindelige dimension viser, at »løgns fader« gennem hele menneskeheds historie udøver et tryk for at få mennesket til at afvise Gud, ja, til ligefrem at hade ham: »*Amor sui usque ad contemptum Dei*« – »Egenkærlighed lige til foragt af Gud«, som Augustin siger.¹⁴³ Mennesket er da tilbøjeligt til at se Gud først og fremmest som en begrænsning af sig selv og ikke som kilden til sin befrielse og godhedens fylde. Det ser vi bekræftet i vor moderne tid, hvor de ateistiske ideologier på grund af denne antagelse stræber efter at udrydde religionen, fordi den bevirker en radikal »fremmedgørelse« af mennesket, som om mennesket blev berøvet sin egen menneskenatur, idet det ved at acceptere ideen om Gud, tillægger ham, hvad der tilhører mennesket og udelukkende mennesket. Herved er der sket en udvikling i tænkningen og i den historisk-sociologiske praksis, hvorved afvisningen af Gud nåede til, at han blev erklæret »død«. En tankemæssig og sproglig absurditet! Ideologien om »Guds død« truer derimod mennesket, hvad Det andet Vatikankoncil påviser, når det efter at have behandlet spørgsmålet om »selvstændighed på det jordiske plan« skriver: »Uden Skaber forsvinder skabningen i intet. . . Ja, skaberværket fordunkles ved at Gud bliver glemte.«¹⁴⁴ Ideologien om »Guds død« beviser let i sine virkninger både på teoretisk og praktisk plan, at den er en ideologi om »menneskets død«.

4. Ånden, der forvandler lidelsen til frelsende kærlighed

39. Ånden, der ransager Guds dybder, kaldes af Jesus i hans tale i nadversalen for *Paraklet, Talsmand*. Han er jo fra begyndelsen af blevet

»påkaldt« for at »overbevise verden om synd«. ¹⁴⁵ Han påkaldes på definitiv vis gennem Kristi kors. At overbevise om synd betyder at påvise det onde, som er i den. Det svarer til at afsløre *ondskabens hemmelige magt*. Det er ikke muligt at fætte syndens ondskab i hele dens smertelige realitet uden »at ransage Guds dybder«. Fra begyndelsen af har syndens mørke mysterium vist sig i verden på baggrund af dens relation til den menneskelige friheds skaber. Den viser sig som menneskeskabningens villedede handling *imod Guds vilje: imod Guds frelsesvilje*, ja, endda som modsætning til sandheden, som en følge af den løgn, der allerede endegyldigt »er dømt«: den løgn der bestandigt anklager og mistænkeliggør selve den skabende og frelsebringende guddommelige kærlighed. Mennesket har fulgt »løgnsens fader« ved at sætte sig op mod livets Far og sandhedens Ånd.

Vil derfor dette »at overbevise om synd« ikke også betyde *afsløringen af lidelsen? Afsløringen af den ufattelige og udsigelige smerte som Den hellige Skrift ud fra sit antropomorfe syn synes at se i »Guds dybder« og endda på en vis måde i den ubegribelige Treenigheds hjerte som følge af synden? Kirken, der er inspireret af åbenbaringen, tror og bekender, at synden er en krænkelser af Gud. Hvad svarer i Faderens, Ordets og Helligåndens uudgrundelige indre til denne »krænkelser«, denne afvisning af Ånden, der er kærlighed og gave? Begrebet om Gud som det ubetinget mest fuldkomne væsen udelukker ganske vist hos Gud enhver smerte som følge af nogen mangel eller krænkelser, men i »Guds dybder« er der en fars kærlighed, som reagerer så stærkt over for menneskets synd, så det i Bibelens sprog ligefrem hedder: »Jeg angreder, at jeg gjorde dem«. ¹⁴⁶ »HERREN så, at menneskenes ondskab tog til på jorden . . . Da angrede HERREN, at han havde gjort menneskene på jorden, og det skar ham i hjertet. Og HERREN sagde: Jeg angreder, at jeg gjorde dem«. ¹⁴⁷ Men meget oftere taler Den hellige Skrift til os om en Far, der har medlidenhed med mennesket, som om han deler dets smerte. Endelig vil denne *Faderens* uudgrundelige og udsigelige »smerte« først og fremmest frembringe den forløsende kærligheds frelsesværk i Jesus Kristus, så at kærligheden gennem *troens mysterium* kan vise sig i menneskets historie som stærkere end synden. Så at Guds nådegave sejrer!*

Helligånden, som ifølge Jesu ord »overbeviser om synd«, er Faderens og Sønnens kærlighed, og som sådan er han den trefoldige nådegave og samtidig den evige kilde til alle guddommelige gaver til skabningerne.

Netop i ham kan vi få øje på *barmhjertigheden* i skikkelse af en person og se den virke på transcendent måde, som den patristiske og teologiske tradition på linie med Det gamle og Det nye Testamente tillægger Gud. I mennesket omfatter barmhjertigheden smerte over og medlidenhed med næstens nød. I Gud fører Ånden, der er kærlighed, konstateringen af menneskelig synd til en ny skænken af frelsebringende kærlighed. I enhed med Faderen og Sønnen fremgår fra ham det frelsesværk, der fylder menneskets historie med forløsningens gaver. Når synden ved at afvise kærligheden har frembragt menneskets »lidelse«, der på en vis måde har udstrakt sig over hele skabningen,¹⁴⁸ vil *Helligånden* træde ind i den menneskelige og kosmiske lidelse med en ny skænken af kærlighed, som vil forløse verden. Og fra Jesu mund, fra Forløseren, i hvis menneskenatur Guds »lidelse« konkretiseres, vil man komme til at høre et ord, hvori den evige kærlighed, fuld af Guds medynk, viser sig: »*Misereor*« – »*Jeg ynkes inderligt*«. ¹⁴⁹ Således forandrer *Helligånden* over for skabningen, som »er underlagt forgængeligheden«, og især i den menneskelige samvittigheds dyb, det »at overbevise om synd« til en åbenbaring af, hvordan *synden ved Guds Lams offer besejres*, ved Messias, der er blevet den *lydige tjener* »indtil døden« og har bevirket verdens forløsning ved at gøre menneskets *ulydighed* god igen. Det er den måde, hvorpå Sandhedens Ånd, Talsmanden, »overbeviser om synd«.

40. Kristi offers forløsende værdi udtrykkes med meget betydningsfulde ord af *Hebræerbrevets* forfatter, der minder om den gamle pagts ofre, hvor »blod af bukke og tyre . . . bringer kødelig renhed«, og så tilføjer: »hvor meget mere vil da ikke Kristi blod, fordi han i kraft af en evig *Ånd frembar sig selv som et lydefrit offer for Gud*, rense vor samvittighed fra døde gerninger, så vi kan tjene den levende Gud«. ¹⁵⁰ Selv om vi godt ved, at der er andre mulige tolkninger, så fører vore overvejelser om *Helligåndens* nærvær i hele Kristi liv os til i denne tekst at se ligesom en indbydelse til at grunde over denne *Ånds* nærvær også i det menneskeverdne Ords offer.

Lad os først overveje begyndelsesordene, der handler om dette offer og så specielt den »samvittighedsrenselse«, som det bevirker. Det er virkeligt et offer, der frembæres »i kraft af en evig *Ånd*«, og som derfra får kraften til at »overbevise om synd«. Det er den samme *Helligånd*, som *Jesus Kristus* ifølge løftet i nadversalen vil »bringe« apostlene på sin opstandelsesdag, når han viser sig for dem med sårene fra korsfæstelsen.

Det er den Ånd, som han giver dem »til syndernes forladelse«: »Modtag Helligånden! Hvem I forlader synder, dem er de forladt«. ¹⁵¹

Vi ved, »om Jesus fra Nazaret, hvordan Gud salvede ham med Helligånden«, som Simon Peter sagde i høvedsmanden, Cornelius' hus. ¹⁵² Vi kender det påskelige mysterium med hans »bortgang«, som Johannes-Evangeliet fremstiller det. Hebræerbrevets ord forklarer os nu på hvilken måde, Jesus har »frembåret sig for Gud som et lydefrit offer«, og hvordan han har gjort dette »i kraft af en evig Ånd«. Helligånden er nærværende i Menneskesønnens offer og handler dér, ligesom han handlede ved hans undfangelse, ved hans komme til denne verden, i hans skjulte liv og i hans offentlige virke. Ifølge Hebræerbrevet har *Jesus Kristus* ved sin »bortgang« gennem Getsemane og Golgata i sin menneskenatur åbnet sig lige så fuldkomment for denne *Åndens og Talsmandens handlen*, som lader den evige frelsebringende kærlighed bryde frem af lidelsen. Det er altså ham, der »blev bønøhørt. . . Skønt han var Søn, lærte han lydighed af det, han led«. ¹⁵³ Brevet viser på denne måde hvordan *menneskenaturen*, der i den første Adams efterkommere var *underlagt synden*, i Jesus Kristus *fuldkommen er blevet underlagt Gud* og forenet med ham, og hvordan den samtidig blev fyldt af barmhjertighed over for menneskene. Således er der en ny *menneskenatur*, som i Jesus Kristus og gennem hans lidelse på korset er vendt tilbage til den kærlighed, som Adam forrådte gennem synden. Den har genfundet sig selv i den samme guddommelige kilde til den oprindelige nådegave: i Ånden, den »ransager Guds dybder« og selv er kærlighed og gave.

Guds Søn, Jesus Kristus, har som menneske i sin lidelses brændende bøn gjort det muligt for Helligånden, der allerede helt og fuldt havde gennemtrængt hans menneskenatur, ved hans død at gøre den til *et fuldkomment offer*, til et kærlighedens offer på korset. Han er den eneste præst, der »frembar sig selv som et lydefrit offer for Gud«. ¹⁵⁴ Han var i sin menneskenatur værdig til at blive et sådant offer, fordi *han alene* var »lydefri«. Men han frembar det »i kraft af en evig Ånd«: Det vil sige, at Helligånden på særlig vis medvirkede ved Menneskesønnens fuldkomne given-sig-selv, for at forvandle lidelsen til forløsende kærlighed.

41. I Det gamle Testamente taler man flere gange om »ild fra Himlen«, der fortærede de frembårne ofre. ¹⁵⁵ På analog vis kan man sige, at Hel-

ligånden er »ild fra Himlen«, der virker i dybet af korsets mysterium. Udgående fra Faderen leder han Sønnens offer hen til Faderen, idet han fører det ind i *det trinitariske fællesskabs guddommelige virkelighed*. Hvis synden har forårsaget lidelsen, så har Guds smerte nu – gennem Helligånden – fået sit fulde menneskelige udtryk. Vi har her et paradoks kærlighedsmysterium: I Kristus lider Gud, der er blevet afvist af sin egen skabning: »De tror ikke på mig!«; men på samme tid henter Helligånden *ud af denne lidelses dyb* – og indirekte ud af dybet af netop den synd »ikke at have troet« – *et nyt mål af den nådegave*, der fra begyndelsen af blev givet til mennesket og til skabningen. I dybet af korsets mysterium virker den kærlighed, der på ny giver mennesket del i det liv, der er i Gud selv.

Helligånden sænker sig på en vis måde som kærlighed og nådegave ned i hjertet af det offer, der frembæres på korset. Med henblik på den bibelske tradition kunne vi sige: *Han fortærer dette offer med den kærlighedens ild*, der forener Sønnen med Faderen i Treenighedens fællesskab. Og fordi korsofferet er Kristi personlige handling, »modtager« også han Helligånden. Han modtager Helligånden på en sådan måde, at han derefter – og han alene sammen med Faderen – kan »give« ham til apostlene, til kirken og til menneskeheden. Han alene »sender« Ånden fra Faderen.¹⁵⁶ Han alene viser sig for apostlene i nadversalen, »ånder på dem« og siger: »Modtag Helligånden! Hvem I forlader synder, dem er de forladte«,¹⁵⁷ som allerede Johannes Døber havde forudsagt det: »Han skal døbe jer med Helligånd og ild.«¹⁵⁸ Med disse Jesu ord *åbenbares og gøres Helligånden på samme tid nærværende* som den kærlighed, der virker i påskemysteriets dyb, som oprindelse til Kristi kors' frelsebringende kraft, som det nye og evige livs nådegave.

Denne sandhed om Helligånden, *udtrykkes* hver dag – i den romerske messeliturgi, når præsten inden kommunionen siger disse betydningsfulde ord: »Herre Jesus Kristus, den levende Guds Søn. Efter Faderens vilje og ved Helligåndens medvirken har du ved din død skænket verden livet«. Og i Den tredje eukaristiske Bøn refererer præsten til samme frelsesorden og beder Gud om, at *han ved sin Ånd »vil hellige disse gaver, som vi frembærer«*.

5. Blodet, der rensr samvittigheden

42. Som allerede sagt åbenbares Helligånden endegyldigt ved påskemysteriets højdepunkt og gøres nærværende på en ny måde. Den opstandne Kristus siger til disciplene: »Modtag Helligånden!« På denne måde *åbenbares* Helligånden, for Kristi ord bekræfter, hvad der blev lovet og sagt i afskedstalen i nadversalen. Herved bliver Talsmanden samtidig *nærværende* på en ny måde. Ganske vist var han allerede fra begyndelsen af virksom i skabelsens mysterium og gennem hele historien om Guds gamle pagt med mennesket. Hans virke blev imidlertid helt bekræftet ved Menneskesønnens sendelse som Messias, der kom i Helligåndens kraft. På højdepunktet af Jesu messianske sendelse bliver Helligånden i påskemysteriet helt nærværende *som guddommelig person*: som den, der skal fortsætte det frelsesværk, der blev grundlagt i korsofferet. Utvivlsomt betror Jesus dette værk til menneskene: til apostlene, til kirken. Dog vedbliver Helligånden med at være den transcendent handlede i disse mennesker og gennem dem ved virkeliggørelsen af dette værk i menneskets ånd og i verdenshistorien: den usynlige og samtidig allestedsnærværende Talsmand! Ånden, der »blæser, hvorhen den vill!«¹⁵⁹

De ord, som den opstandne Kristus sagde »den første dag i ugen« *fremhæver på særlig vis Trøster-Åndens nærvær* som den, der »overbeviser verden om synd, retfærdighed og dom«. Det er faktisk kun i denne sammenhæng, at det er muligt at forklare de ord, som Jesus sætter i direkte relation til Åndens »gave« til apostlene. Han siger: »Modtag Helligånden! Hvem I forlader synder, dem er de forladt, og hvem I nægter forladelse, dem er den nægtet.«¹⁶⁰ Jesus giver apostlene myndigheden til at tilgive synder, så at de kan give den videre til deres efterfølgere i kirken. Den myndighed, der gives menneskene, forudsætter og indbefatter dog Helligåndens frelsende handlede. Som »hjerternes lys«,¹⁶¹ det vil sige samvittighedens, »afslører han synden«, *lader mennesket erkende ondskaben deri og leder det samtidigt til det gode*. Takket være hans mangfoldige gaver, som gør, at han påkaldes som »syvfoldig«, kan enhver synd i mennesket nås af Guds forløsende magt. Faktisk bliver – som Bonaventura siger – »alt ondt overvundet og alt godt frembragt i kraft af Helligåndens syv gaver.«¹⁶²

Under Talsmandens indflydelse sker altså *den omvendelse i menneskets hjerte*, som er en ufravigelig betingelse for syndstilgivelsen. Uden

ægte omvendelse, der indbefatter en indre anger, og uden et oprigtigt og fast forsæt om omvendelse, bliver synderne ikke »tilgivet«, som Jesus og med ham hele traditionen i den gamle og den nye pagt siger. Jesu første ord ved begyndelsen af hans offentlige virke lyder jo efter Markus-Evangeliet: »Omvend jer og tro på evangeliet«. ¹⁶³ Bekræftelsen på denne opfordring er den »overbevisning om synd«, som Helligånden på ny måde udfører i kraft af forløsningen, der er bevirket ved Menneskesønnens blod. Derfor taler Hebræerbrevet om »det blod, der renses vor samvittighed«. ¹⁶⁴ Det er altså dette blod, *der ligesom åbner vejen for Helligånden* til menneskets inderste, det vil sige til den menneskelige samvittigheds helligdom.

43. Det andet Vatikankoncil har mindet om den katolske lære om samvittigheden, da det talte om menneskets kald og især om menneskets værdighed. Netop *samvittigheden* er særlig afgørende for denne værdighed. Samvittigheden er nemlig »*menneskets hemmeligste kerne og helligdom*; her er det alene med Gud, og hans røst lader sig høre i sjælens dyb«, og den siger til hjertet: »Gør det, gør ikke det«. En sådan evne til at påbyde det gode og forbyde det onde, som Skaberen har anbragt i mennesket, er *en persons væsentligste egenskab*. Dog samtidig opdager mennesket »inderst inde i sin samvittighed . . . en lov, som det ikke giver sig selv, men som kræver at adlydes«. ¹⁶⁵ Samvittigheden er altså ikke en *autonom* og *eksklusiv instans* til at afgøre, hvad der er godt, og hvad der er ondt, men derimod et *lydighedsprincip over for den objektive norm*, der er dybt indpræget i den, den norm som begrundes og betinger dens afgørelses overensstemmelse med de påbud og forbud, der ligger til grund for menneskets opførelse, som de allerede citerede steder fra 1. Mosebog viser. ¹⁶⁶ Netop i denne betydning er samvittigheden »den indre helligdom«, hvori »*Guds stemme lader sig høre*«. Det er Guds egen stemme, også når mennesket deri ikke erkender andet end den moralske ordens princip, som man menneskeligt set ikke kan bevise, selv uden direkte relation til Skaberen, om end samvittigheden stadigt finder sin begrundelse og sin berettigelse i denne relation.

Den »afsløring af synden« under sandhedens Ånds indflydelse, som Evangeliet taler om, kan i mennesket ene og alene ske gennem *samvittigheden*. Hvis samvittigheden er retskaffen, hjælper den til at finde »*det rette svar* på de mangfoldige moralske problemer, som opstår i individernes såvel som samfundenes liv«; så tager mennesket »afstand

fra den blinde vilkårlighed og prøver på at følge objektive etiske normer«. ¹⁶⁷

Det er frem for alt et resultat af en retscaffen samvittighed, at *det gode og det onde kaldes ved rette navn*, som pastoralkonstitutionen »Gaudium et spes« gør det: Alt det, »som strider mod livet, såsom mord i enhver form, folkemord, fosterdrab, medlidenhedsdrab eller selvmord – alt det, som krænker menneskets personlige integritet, såsom lem-læstelse, fysisk eller psykisk tortur, forsøg på at øve moralsk tvang – alt det som krænker menneskets værdighed, som umenneskelige livsbetingelser, vilkårlig fængsling, deportation, slaveri, prostitution, køb og salg af kvinder og børn – uværdige arbejdsvilkår, som nedværdiger arbejderen til at blive et profitredskab i stedet for et frit og ansvarligt individ«. Efter at konstitutionen har kaldt disse *mangfoldige og i vor tid så hyppige og udbredte synder* ved deres rette navn, tilføjer den: »Alt dette og andre lignende forhold er forkastelige. De fordærver den menneskelige civilisation, men vanærer dem som bærer skylden for uretten, langt mere, end dem, som lider uret. Og de krænker i høj grad Skaberens ære«. ¹⁶⁸

At kalde sådanne synder, som nedværdiger mennesket mest, ved deres rette navn, ligesom at påvise, at det er et moralsk onde, der belaster balancen i menneskeligt fremskridt negativt: alt dette beskriver konciliet som »en dramatisk kamp mellem det gode og det onde, lyset og mørket«, der bestemmer »hele menneskelivet . . . både individuelt og kollektivt«. ¹⁶⁹ Bispesynodens plenarforsamling, der i 1983 behandlede temaet om forsoning og bod påviste endnu tydeligere den personlige og den sociale dimension af menneskets synd. ¹⁷⁰

44. I nadversalen aftenen før sin lidelse og påskedagsaften påberåbte Jesus sig Helligånden som den, der vidner om, at *synden varer ved i menneskehedens historie*. *Synden er dog underlagt forløsningens frelse-virkende magt*. »At overbevise verden om synd« er ikke afsluttet med at kalde synden ved dens rette navn og identificere den med, hvad den er i hele sin mangfoldighed. Når verden bliver overbevist om synd *mødes sandhedens Ånd og den menneskelige samvittigheds stemme*.

På denne måde når man til at *påvise syndens rødder*, der findes i menneskets indre, som pastoralkonstitutionen betoner: »Den manglende ligevægt, som præger den moderne verden hænger i virkeligheden sammen med den mere fundamentale *disharmoni*, som har sin rod i *menneskehjertet*. I mennesket kæmper nemlig flere kræfter mod hinan-

den. På den ene side erfarer mennesket, som den skabning, det er, sin begrænsning på mangfoldige felter, på den anden side føler det i sig længsler uden grænser og kald til et højere liv. Trukket som vi er i mange retninger, tvinges vi til at vælge og dermed også til at give afkald på noget. I vor svaghed og vor synd *gør vi ofte det, vi ikke vil, og lader være med at gøre det, vi egentlig ville*.¹⁷¹ Koncilsteksten refererer her til Paulus' berømte ord.¹⁷²

Den »blotlægning af synden«, der ledsager den menneskelige samvittighed i enhver dybere selvovertøjelse afslører syndens rødder i mennesket ligesom også, hvordan samvittigheden selv har været betinget i historiens løb. Således finder vi på ny syndens oprindelige realitet, som vi allerede har talt om. *Helligånden »overbeviser om synd«* i relation til begyndelsens mysterium, ved at han påpeger den kendsgerning, at mennesket er *en skabning* og derfor i total værensmæssig og etisk afhængighed af Skaberen; samtidig minder han om den menneskelige naturs nedarvede syndighed. Når Helligånden, Trøsteren »overbeviser om synd« er det dog *altid i relation til Kristi kors*. I denne sammenhæng forkaster kristendommen enhver »fatalisme« i forbindelse med synden. Således taler koncilet om: »Et hårdt opgør med mørkets magter. Det begyndte ved verdens oprindelse og vil, ifølge Herrens ord, fortsætte til den yderste dag«. ¹⁷³ »*Men Herren kommer selv for at frigøre og styrke mennesket*«. ¹⁷⁴ Idet menneskene altså er langt fra at ville lade sig »lænkebinde« af deres syndighed og har tillid til deres samvittigheds stemme er de »nødt til stadig at kæmpe for at holde fast ved det gode. Således er det kun under store anstrengelser og *aldrig uden bistand af Guds nåde*, at de kan sikre sig deres egen indre enhed«. ¹⁷⁵ Med rette betragter Concilet synden som årsag til det brud, der belaster menneskets personlige og samfundsmæssige liv; men samtidig minder det os om muligheden for sejr.

45. Sandhedens Ånd, som »overbeviser verden om synd« støder på den menneskelige samvittigheds anstrengelser, som koncilet taler så malende om. Disse *samvittighedens anstrengelser* bestemmer samtidig de mangfoldige veje til menneskelig omvendelse: til at vende synden ryggen for at genoprette sandheden og kærligheden i menneskets indre. Man ved, hvor meget det undertiden koster at erkende det onde i en selv. Man ved, at *samvittigheden* ikke kun påbyder og forbyder, men at den også i lyset af de indre påbud og forbud *dømmer*. Dette er også

oprindelsen til *samvittighedsnag*. Mennesket sørger inderligt over det onde, det har gjort. Er denne lidelse ikke et fjernt ekko af den »anger over at have skabt mennesket«, som Bibelens antropomorfe sprog til-lægger Gud, af den »forkastelse«, der sker i Treenighedens »hjerter«, men som i kraft af den evige kærlighed bliver til korsets smerte i Kristi lydighed indtil døden? Når sandhedens Ånd lader den menneskelige samvittighed *få del i denne smerte*, så bliver samvittighedens smerte særlig dyb, men også særlig helbredende. Så sker hjertets ægte omvendelse i en akt af fuldkommen anger, »metanoia« i evangeliets forstand.

Det menneskelige hjertes og samvittighedens anstrengelser med denne »metanoia« eller omvendelse er et genskin af den proces, hvorved *forkastelsen forvandles til frelsebringende kærlighed*, der er i stand til at lide. Den skjulte giver af denne frelsende kraft er Helligånden: Han, der af kirken kaldes for »Hjerternes Lys« gennemtrænger og »opfylder« menneskenes »hjerter«. ¹⁷⁶ Gennem en sådan omvendelse i Helligånden *åbner mennesket sig for tilgivelsen, for syndsforladelsen*. I hele den forbløffende dynamik af omvendelse og tilgivelse bekræftes sandheden af, hvad Augustin skriver om menneskets mysterium i salmekommentaren til verset »*Stormflod råber til stormflod ved dine vandes brusen*«. ¹⁷⁷ Det er netop med henblik på dette dybe i mennesket, menneskets samvittighed, der er »dyb som havet« at Sønnens og Helligåndens sendelse udføres. *Helligånden kommer »i kraft« af Kristi »bortgang« i påskemysteriet: Han kommer i et ethvert konkret tilfælde af omvendelse og tilgivelse i kraft af Kristi korsoffer; for i det »renser Kristi blod vor samvittighed fra døde gerninger, så vi kan tjene den levende Gud*«. ¹⁷⁸ Således opfyldes stadigt ordene om Helligånden som »en anden Talsmand«, de ord, der i nadversalen blev talt til apostlene og indirekte til os alle: »I kender ham, for han *bliver hos jer og skal være i jer*«. ¹⁷⁹

6. Synden mod Helligånden

46. På baggrund af det, der hidtil er sagt, bliver visse af Jesu chokerende og forbløffende ord mere forståelige. Vi kunne kalde dem *ord om »det ikke-tilgivelige«*. De er overleveret os af synoptikerne og står i forbindelse med en særlig synd, der kaldes, »bespottelse mod Helligånden«. Her følger teksterne i deres tre udgaver:

Mattæus: »Al synd og bespottelse skal tilgives menneskene, men bespottelse mod ånden skal ikke tilgives. Den, der taler et ord imod Men-

neskesønnen, vil det blive tilgivet; med den, der taler imod Helligånden, vil det ikke blive tilgivet, hverken i denne verden eller i den kommende«. ¹⁸⁰

Markus: »Alt skal tilgives menneskenes børn, synder og bespottelser, hvor meget de end spotter, men den, som taler bespotteligt imod Helligånden, får i al evighed ingen tilgivelse, men er skyldig i en evig synd«. ¹⁸¹

Lukas: »Enhver som taler et ord imod Menneskesønnen, ham vil det blive tilgivet; men den, som spotter Helligånden, vil det ikke blive tilgivet«. ¹⁸²

Hvorfor er bespottelse af Helligånden utilgivelig? *Hvad skal der forstås ved denne bespottelse?* Thomas af Aquin svarer, at det her drejer sig om en synd »der ifølge sin natur er utilgivelig, fordi den udelukker de elementer, hvorved tilgivelsen af synder sker«. ¹⁸³

Ifølge denne fortolkning består bespottelsen egentlig ikke i spottende ord imod Helligånden, men *i at nægte at tage imod den frelse som Gud tilbyder mennesket gennem Helligånden*, der virker i kraft af korsofferet. Hvis mennesket afviser den »afsløring af synden«, som udgår fra Helligånden, og som har kraft til at frelse, afviser mennesket samtidig Trøsterens »komme«, det »komme«, der sker i påskemysteriet, i forening med Kristi blods forløsende kraft, der »renser vor samvittighed fra døde gerninger«.

Vi ved, at resultatet af en sådan renselse er tilgivelsen af synderne. Den, der afviser Ånden og blodet, forbliver derved i Syndens »døde gerninger«. Bespottelsen mod Helligånden består netop i *radikalt at nægte at tage imod denne tilgivelse*, hvis egentlige formidler han er, og som forudsætter en ægte omvendelse, der bevirkes af Ånden i samvittigheden. Når Jesus siger, at bespottelsen mod Ånden hverken bliver tilgivet i dette eller det kommende liv, er grunden hertil, at denne »*ikke-tilgivelse*« årsagsmæssigt *hænger sammen med ubodfærdigheden*, det vil sige med den radikale vægring ved at omvende sig. Dette betyder en vægring ved at nærme sig forløsningens kilder, der dog »altid« forbliver åbne i den frelsesorden, hvori Helligåndens sendelse foregår. Trøsterånden har ubegrænset magt til at øse af disse kilder. »Han skal tage af, hvad der er mit«, har Jesus sagt. På denne måde fuldender han i menneskenes sjæle den forløsning, som Kristus har udført, ved at han uddeler dens frugter. Men nu er bespottelsen mod Helligånden synden hos det menneske, der påberåber sig en formodet »ret« *til at forblive i det onde* – i enhver synd – og dermed forkaster forløsningen. Et sådant menneske

vedbliver med at være i synden, idet det for sin part umuliggør sin omvendelse og dermed syndstilgivelsen, som det betragter som uvæsentlig og betydningsløs i sit liv. Dette er en tilstand af åndelige ruin, for bespottelsen mod Helligånden tillader ikke mennesket at befri sig fra sit selvforvoldte fangenskab og åbne sig for de guddommelige kilder til samvittighedernes renselse og syndernes tilgivelse.

47. Helligåndens virksomhed, der sigter på den helsebringende »afsløring af synden« støder i det menneske, der befinder sig i en sådan situation, ligesom på en uigennemtrængelig væg i dets samvittighed, på en sjælelig forfatning, der så at sige på grund af et frit valg er stærknet. Den hellige Skrift kalder det for »hjertets stivsind« eller »hjertets forhærdelse«. ¹⁸⁴ I vor tid svarer denne sindets og hjertes tilstand måske til det *tab af syndsbevidsthed*, som den apostolske skrivelse om »forsoning og bod« vier så mange sider. ¹⁸⁵ Allerede pave Pius XII har sagt, at »århundredets synd er tabet af syndsbevidsthed« ¹⁸⁶; dette tab går hånd i hånd med »tabet af gudserkendelsen«. I den lige omtalte apostolske skrivelse læser vi: »Gud er faktisk menneskets oprindelse og højeste mål, og mennesket bærer i sig en guddommelig spire. Derfor er det Guds virkelighed, der åbenbarer og belyser menneskets mysterium. Det er altså forgæves at håbe, at en syndsbevidsthed over for mennesket og de menneskelige værdier fæster rod, hvis bevidstheden om den krænkelse, der er tilføjet Gud, det vil sige den sande syndsbevidsthed, mangler«. ¹⁸⁷

Derfor bønfalder kirken bestandigt Gud om den nåde, at *mennesket* ikke mister sin *retskafne samvittighed*, og at dets sunde *forømmelse* for godt og ondt ikke afstumpes. Begge dele, samvittighedsfuldhed og følsomhed, er på det inderligste knyttet til sandhedens Ånds virke. I dette lys får Paulus' formaning en særlig betydning: »Udsluk ikke Ånden«; »bedrøv ikke Guds Helligånd«. ¹⁸⁸ Men fremfor alt bønfalder kirken bestandigt med den største iver om, at den synd, som evangeliet kalder »bespottelse mod Helligånden« *ikke tager til* i verden, med derimod aftager i menneskenes sjæle – og følgelig i det menneskelige samfunds forskellige former og strukturer – og at samvittighederne i stedet for åbner sig, hvad der er helt nødvendigt for Helligåndens frelsende virke. Kirken beder om, at den farlige synd mod Helligånden vil vige pladsen for en hellig beredvillighed til at tage imod hans sendelse som Talsmand, når han kommer, for »at overbevise verden om synd, retfærdighed og dom«.

48. Jesus har i sin afskedstale sammenfattet *disse tre dele af »overbevisning«* i Talsmandens sendelse: synd, retfærdighed og dom. Dette betegner *troens mysteriums* område, der i menneskets historie er i modsætning til *ondskabens mysterium*.¹⁸⁹ Som Augustin har sagt, drejer det sig her på den ene side om »kærlighed til en selv lige til Gudsforagt« – og på den anden side om »kærlighed til Gud lige til selvforagt«.¹⁹⁰ Bestandigt beder og anstrenger kirken sig i sin tjeneste, for at historien om samvittigheden og historien om den store families samfund ikke må glide ned til *syndens pol* med afvisningen af de guddommelige bud »lige til Gudsforagt«, men derimod vil hæve sig op til den kærlighed, hvori Ånden, »der levendegør« åbenbarer sig.

Den, der af Helligånden lader sig »overbevise om synd« åbner sig også for »retfærdighed« og »dom«. Sandhedens ånd, der hjælper menneskene og deres samvittighed til at erkende *sandheden om synden*, lader dem samtidigt erkende *sandheden om retfærdighed*, der med Jesus Kristus er trådt ind i menneskets historie. På den måde vil de, der er »overbevidste om synd«, der omvender sig ved Talsmandens virke, i en vis forstand blive ført ud af den »dom«, hvormed »denne verdens fyrste allerede er dømt«. ¹⁹¹ Omvendelsen betyder i sit guddommeligt-menneskelige mysteriums dyb sønderrivelsen af enhver lænke, hvormed synden binder mennesket til hele *ondskabens mysterium*. Den, der omvender sig, bliver altså befriet fra »dommens område« og ført til den *retfærdighed*, der er givet i Jesus Kristus, og som han besidder, som den treenige Helligheds afglans, fordi han »modtager den fra Faderen«. ¹⁹² Dette er evangeliets og forløsningens retfærdighed, bjergprædikenens og korsets retfærdighed, der bevirker samvittighedens renselse ved Lamets blod. Det er den retfærdighed, som *Faderen skænker Sønnen og alle dem, der er forenet med ham i sandhed og kærlighed*.

I denne retfærdighed åbenbares Helligånden, Faderens og Sønnens Ånd, der »overbeviser verden om synd« og bliver nærværende i mennesket som *det evige livs Ånd*.

III. del

Ånden, der levendegør

1. Grund til jubilæet år 2000:

Kristus »undfanget ved Helligånden«

49. *Kirkens tanke og hjerte vender sig til Helligånden, nu da det andet årtusinde går på hæld, og det tredje årtusinde efter Kristi komme i denne verden nærmer sig.* Vi ser hen til det store jubilæum, hvormed kirken vil fejre denne begivenhed. Dette komme fastholdes jo i den menneskelige tidsregning som en begivenhed, der hører med til menneskets historie på denne jord. Den sædvanlige tidsregning angiver år, århundreder og årtusinder, eftersom de kommer *før* eller *efter* Kristi fødsel. Samtidigt må man være sig det bevidst, at denne begivenhed for os kristne, som Paulus siger, betyder »tidens fylde«,¹⁹³ fordi menneskets historie i ham blev helt gennemtrængt af Guds »tidsmåling«: af hans transcendent nærvær i det evige »nu«. Han er den, »som er, og som var, og som kommer«; »Alfa og Omega, den første og den sidste, begyndelsen og enden«. ¹⁹⁴ »Thi således elskede Gud verden, at han gav sin Søn, den enbårne, for at enhver, som tror på ham, ikke skal fortabes, men have evigt liv«. ¹⁹⁵ »Men da tidens fylde kom, udsendte Gud sin Søn, født af en kvinde . . . for at vi skulle få barnekår«. ¹⁹⁶ Og det evige Ord og Sønnen påtog sig kød »ved Helligåndens virke«.

De to evangelister, som vi kan takke for beretningen om Jesu fødsel og om hans barndom i Nazaret, udtrykker sig herom på samme måde. *Ifølge Lukas* spørger Maria efter bebudelsen af Jesu fødsel: »Hvorledes skal dette gå til? Jeg ved jo ikke af nogen mand?« Hun får til svar: »Helligånden skal komme over dig, og den Højestes kraft skal overskygge dig; derfor skal også det, som fødes, kaldes helligt, Guds Søn«. ¹⁹⁷

Mattæus beretter direkte: »Med Jesu Kristi fødsel gik det således til: Hans mor, Maria, var trolovet med Josef; men førend de var kommet sammen, viste det sig, at hun var frugtsommelig ved Helligånden«. ¹⁹⁸ Josef, der blev forvirret derover, fik i en drøm følgende forklaring: »Frygt ikke for at hjemføre Maria som din hustru; thi det barn, hun venter, er undfanget ved Helligånden. Hun skal føde en søn, og ham

skal du give navnet Jesus; thi han skal frelse sit folk fra dets synder«. ¹⁹⁹

Derfor bekender kirken fra begyndelsen af *menneskevordelsens mysterium*, dette troens centrale mysterium, *i forbindelse med Helligånden*. Den siger i den apostolske trosbekendelse: »Undfanget ved Helligånden, født af Jomfru Maria«. På samme måde i den nikænonkonstantinopolitanske trosbekendelse: Han »har påtaget sig kød ved Helligånden af Jomfru Maria og er blevet menneske«.

»Ved Helligånden« blev han menneske, han som kirken i den samme trosbekendelse også bekender som værende af samme væsen som Faderen: »*Gud af Gud*, lys af lys, sand Gud af den sande Gud, født ikke skabt«. Han blev menneske »i Jomfru Marias skød«. Dette skete i »tidens fylde«.

50. Det *store jubilæum* ved det andet årtusindes afslutning, som kirken allerede forbereder sig til, har umiddelbart et *kristologisk sigte*: Det drejer sig om at fejre Jesu Kristi fødsel. Samtidigt har det et *pneumatologisk sigte*; for menneskevordelsens mysterium skete »ved Helligåndens virke«. Det »virkedes« ved denne Ånd, der – af samme væsen som Faderen og Sønnen – i den treenige Guds mysterium er »kærligheden som person«, den uskabte gave, som er den evige kilde til alle Guds gaver i skabelsesordenen ligesom den umiddelbare kilde til og i en vis forstand subjekt for Guds selvmeddelelse i nådesordenen. *Menneskevordelsens mysterium er højdepunktet* i denne given og selvmeddelelse.

Jesu undfangelse og fødsel er det største værk som Helligånden har udført i skabelses- og frelseshistorien, den højeste nåde – »foreningens nåde« som kilde til enhver anden nåde, som Thomas af Aquin siger. ²⁰⁰ Det store jubilæum drejer sig om dette værk og også – hvis vi trænger til bunds i det – om den, der har udført det, *Helligånden som person*.

Tidens fylde svarer faktisk til en særlig fylde af den treenige Guds selvmeddelelse i Helligånden. »Ved Helligåndens kraft« fuldbyrdes den »*hypostatisk forening*«, det vil sige foreningen af den guddommelige og den menneskelige natur, af guddommen og menneskeheden i det evige Ords og Sønnens ene person. Da Maria i bebudelsens øjeblik siger sit »fiat«: »Mig ske efter dit ord«, ²⁰¹ undfanger hun som en jomfru *et menneske*, Menneskesønnen, *som er Guds Søn*. I denne Ordets og Sønnens »menneskeliggørelse« når Guds selvmeddelelse sin endegyldige fylde i skabelses- og frelseshistorien. Denne fylde udtrykkes uhyre kortfattet og malende i Johannes-Evangeliet: »Ordet blev kød«. ²⁰² Guds

Søns menneskevordelse betyder ikke blot en optagelse af menneskenaturen til enhed med Gud, men på en vis måde, af *alt det, som er »kød«*: hele menneskeheden, hele den synlige og materielle verden. Menneskevordelsen har altså også en kosmisk betydning og dimension. Idet den »førstefødte forud for al skabningen«²⁰³ påtager sig kød i dette individuelle menneske, Kristus, forener han sig på en måde med hele menneskets virkelighed, som også er »kød«²⁰⁴ og derved med alt »kød«, med hele skabningen.

51. Alt dette sker ved Helligåndens virke og hører derfor også med til det kommende store jubilæums indhold. Kirken kan ikke forberede sig dertil på nogen anden måde end i *Helligånden*. Hvad der i tidens fylde skete ved Helligåndens virke, kan i dag kun ved hans virke vågne op på ny i kirkens erindring. Ved hans virke kan alt dette blive nærværende i den nye fase af menneskets historie på jorden: i år 2000 efter Kristi fødsel.

Helligåndens kraft, der overskyggede *Marias* jomfruelige legeme, og således bevirkede *begyndelsen til hendes guddommelige moderværdighed*, gjorde samtidig hendes hjerte fuldkommen lydigt over for den Guds selvmeddelelse, der overstiger alt, hvad mennesket kan begribe og fatte. »Salig er hun, som troede«²⁰⁵ Således hilses Maria af sin slægtning Elisabeth, der også var »fyldt af Helligånden«,²⁰⁶ I denne hilsen til *hende, der »troede«* synes der at aftegne sig en fjern, men faktisk meget tydelig kontrast til alle dem, om hvem Kristus vil sige, »de troede ikke«.²⁰⁷ Maria er trådt ind i verdens frelseshistorie gennem sin troslydighed. *Troen* er i sit dybeste væsen det menneskelige hjertes *åbnen sig* for den guddommelige gave, *for Guds selvmeddelelse i Helligånden*. Paulus skriver: »Herren er Ånden, og hvor Herrens Ånd er, dér er frihed«. Når den treenige Gud i Helligånden åbner sig for mennesket, da åbenbarer og skænker denne Guds »åbnen sig« samtidig menneskeskabningen frihedens fylde. Denne fylde blev netop ved *Marias* lydighed, ved hendes »troslydighed« udtrykt på ophøjet vis.²⁰⁹ Ja, »Salig er hun, som troede«.

2. Grund til jubilæet: Nåden er kommet til syne

52. Menneskevordelsens mysterium – er højdepunktet i *den Ånd*, »som levendegøres« virke. Det liv, som Gud besidder i dets fylde, kan kun skænkes, hvis det bliver til liv i et menneske, som Kristus er det i sin menneskenatur, der ved det »Evide Ord« bliver til person i den hypostatiske forening. Samtidig åbnes i menneskevordelsens mysterium på en ny måde *kilden til dette guddommelige liv i menneskehedens historie*: Helligånden. Ordet, »den førstefødte forud for al skabningen«, bliver til »den førstefødte blandt mange brødre«²¹⁰ og således bliver han også til hovedet for det legeme, som er kirken, der fødes på korset og åbenbares pinsedag – og gennem kirken til menneskehedens hoved, alle folkeslags og racers, alle landes og kulturers, alle sprogs og kontinenters mennesker, der alle er kaldet til frelsen. »Ordet blev kød (det ord, hvori der) *var liv*, og livet var menneskenes lys. . . Men *alle dem, som tog imod ham, gav han magt til at blive Guds børn*«. ²¹¹ Alt dette skete og sker »i kraft af Helligånden«.

»Guds børn« er ifølge Paulus' lære »alle, som drives af Guds Ånd«. ²¹² Barnekår ved guddommelig adoption opstår i mennesket ud fra menneskevordelsens mysterium, altså på grund af Kristus, den evige Søn. Fødslen eller *genfødslen* sker imidlertid, når Gud »sender sin Søns Ånd i vore hjerter«. ²¹³ Thi da modtager vi den »Ånd der giver barnekår, og i den råber vi: Abba, Far!« ²¹⁴ Derfor er dette at have barnekår hos Gud, og som skænkes menneskesjælen ved den helliggørende nåde, Helligåndens værk. »Ånden selv vidner sammen med vor ånd, at vi er *Guds børn*. Men når vi er børn, er vi også arvinger, *Guds arvinger og Kristi medarvinger*«. ²¹⁵ Den helliggørende nåde er i mennesket oprindelse og kilde til det nye liv: det guddommelige, overnaturlige liv.

Tildelingen af dette nye liv er som et endegyldigt svar på psalmistens bøn, hvori ligesom alle skabningers stemme giver genklang: »Du sender din Ånd, og de skabes, jordens åsyn fornyer du«. ²¹⁶ Han, der i skabelsesmysteriet *giver* mennesket og kosmos *livet* i dets mangfoldige synlige og usynlige former, *fornyer* det ved menneskevordelsens mysterium. Således fuldkommes skabelsen ved menneskevordelsen og er siden da gennemtrængt af forløsningens kræfter, der omslutter menneskehedens og alt skabt. Således siger Paulus det, han hvis kosmisk-teologiske vision synes at gentage den gamle salmes ord: Hele »skabningen venter i

inderlig længsel på, at Guds børn skal åbenbares«,²¹⁷ nemlig »dem, han forud har kendt« og derfor »også forudbestemt til at blive hans søns bilede lige«. ²¹⁸ Således er der for menneskene en overnaturlig »adoption«, hvis oprindelse er Helligånden som kærlighed og gave. *Som sådan skænkes han menneskene.* Og i denne *overflod af den uskabte gave* begynder i ethvert menneskes hjerte denne særlige *skabte gave*, hvorigennem menneskene »får del i den guddommelige natur«. ²¹⁹ Således bliver menneskelivet ved delagtighed gennemtrængt af det guddommelige liv og får derved også en guddommelig, overnaturlig dimension. I dette *nye liv* som delagtighed i menneskevordelsens mysterium »har menneskene . . . i Helligånden adgang til Faderen«. ²²⁰ Der er altså en nær relation mellem *Helligånden*, der levendegør, og med *den helliggørende nåde* såvel som med menneskets deraf følgende *overnaturlige livskraft*: mellem den uskabte Ånd og den skabte menneskelige ånd.

53. *Alt dette* kan siges at falde inden for rammerne af det nævnte *store jubilæum*. Man må overskride den historiske dimension af begivenheden, som den rent overfladisk tager sig ud. Det drejer sig om at fatte den pneumatologiske dimension i denne begivenheds kristologiske indhold, idet man med troens øjne betragter *sandhedens Ånds to tusindårige virke*. Denne Ånd har gennem århundrederne øst af Kristi forløsningskat, idet han har givet menneskene det nye liv, har bevirket i dem, at de er adopteret af Gud i den enbårne Søn, og har helliget dem, så de kan istemme Paulus' ord: »Vi har fået Ånden fra Gud«. ²²¹

Men når man følger dette motiv til jubilæet, kan man dog ikke begrænse sig kun til de 2000 år efter Kristi fødsel. Man *må gå længere tilbage* og betragte Helligåndens hele handlen før Kristus – hans handlen *fra begyndelsen af* i hele verden og især i den gamle pagts frelsesorden. Denne handlen på ethvert sted og i enhver tid, ja, i ethvert menneske skete nemlig efter den evige frelsesplan, hvorved den var nær forbundet med menneskevordelsens mysterium, som dog allerede havde indvirket på dem, der troede på den kommende Kristus. Dette er på særlig vis bevidnet i Brevet til Efeserne. ²²² Nåden har derfor på samme tid en kristologisk og en pneumatologisk karakter, der især bekræftes i dem, der udtrykkeligt bekender sig til Kristus. »I ham (i Kristus) blev også I . . . beseglet med Helligånden, som var forjættet os, og som er pant på vor arv«. ²²³

Men med henblik på det store jubilæum må vi *se videre* og gå videre,

fordi vi ved, at »vinden blæser, hvorhen den vil«, som Jesus så malende siger det i samtalen med Nikodemus.²²⁴ Det andet Vatikankoncil, der især har koncentreret sig om temaet kirken, minder os om Helligåndens handlen »også uden for« *kirkens synlige legeme*. Koncilet taler udtrykkelig om »alle mennesker af god vilje, som i deres hjerte er åbne for nådens skjulte handlen. Kristus er jo død for alle, og til syvende og sidst har alle mennesker et fælles kald, som er guddommeligt. Derfor må vi fastholde, at Helligånden giver alle mulighed for at tage del i dette påskens mysterium på en måde, som Gud ved om«. ²²⁵

54. »Gud er ånd, og de som tilbeder ham, bør tilbede *i ånd og sandhed*«. ²²⁶ Disse ord stammer fra en anden af Jesu samtaler, den med den samaritanske kvinde. Det store jubilæum, der skal fejres ved afslutningen af dette årtusinde og ved begyndelsen af det næste, skal være et stærkt kald til alle dem, »der tilbeder Gud i ånd og sandhed«. Det bør for alle være en særlig anledning til at overveje den treenige Guds mysterium, Gud, der som sådan helt overstiger verden, især den synlige verden: han er jo absolut Ånd – »Gud er ånd«. ²²⁷ Men samtidig er han på vidunderlig måde ikke blot denne verden *nær*, men han er *nærværende* i den og på en måde *immanent* i den, ved at han gennemtrænger den og giver den liv indefra. Det gælder især for mennesket. Gud er nærværende i menneskets væsens inderste, i dets tanke, samvittighed og hjerte; en psykologisk og ontologisk virkelighed, hvorom Augustin be-
trægtende siger: »Interior intimo meo« – »Mig nærmere end mit eget inderste«. ²²⁸ Disse ord hjælper os til bedre at forstå Jesu svar til den samaritanske kvinde: »Gud er ånd«. Kun Ånden kan *være mig nærmere end mit eget inderste*, såvel eksistentielt som i den åndelige erfaring, kun Ånden kan på den måde være immanent i mennesket og i verden uden nogen indskrænkning eller forandring af hans absolutte transcen-
dens.

På ny og synlig vis har det guddommelige nærvær i verden og i mennesket åbenbaret sig i Jesus Kristus. I ham er i sandhed »Guds nåde blevet åbenbaret«. ²²⁹ Gud Fadere kærlighed, guddommelig gave, ubegrænset nåde, livets oprindelse er blevet åbenbar i Kristus og er nu i hans menneskenatur blevet »del« af altet, af menneskeslægten og af historien. Denne nådens »tilsynekomst« i menneskehedens historie gennem Jesus Kristus skete i kraft af Helligånden, der er *oprindelsen til al Guds frelseshandlen i verden*, er »den skjulte Gud«, ²³⁰ der som kærlighed og

gave »opfylder hele Jorderige«. ²³¹ Hele kirkens liv, der vil vise sig i fejringen af det store jubilæum, betyder at gå den usynlige Gud i møde, at møde Ånden, der levendegør.

3. Helligånden i menneskets indre konflikt

55. Desværre viser frelseshistorien, at Guds kommen-nær-til og nær-vær hos mennesket og verden, denne Åndens vidunderlige »nedladensig« i vor menneskelige virkelighed støder på *modstand og afvisning*. Hvor sigende er i denne henseende de profetiske ord, der udtales af den gamle Simeon, der »tilskyndet af Ånden« kom til templet i Jerusalem for at forkynde om det nyfødte barn fra Betlehem, at det »er sat til fald og oprejsning for mange i Israel og til et *tegn, som skal modsiges*«. ²³²

Modsætningen til Gud, der er usynlig Ånd, viser sig på en vis måde allerede i selve den kendsgerning, at verden er radikalt forskellig fra Gud, det vil sige i sin »usynlighed« og »stofflighed« i sammenligning med ham, der er »usynlig« og »absolut Ånd«; i sin grundlæggende og uundgåelige ufuldkommenhed i sammenligning med ham, den fuldkomne Væren. Modsætningen bliver imidlertid til konflikt, til oprør på det etiske plan gennem *den synd*, der bemægtiger sig det *menneskehjertet*, hvor »kødet begærer imod Ånden og Ånden imod kødet«. ²³³ Denne synd må Helligånden »overbevise verden om«, som vi allerede har sagt.

Paulus beskriver særlig malende spændingen og kampen i menneskehjertet. Vi læser i Galaterbrevet: »*I skal vandre i Ånden, så vil I ingenlunde fuldbyrde kødets begæringer*. Thi kødet begærer imod Ånden og Ånden imod kødet; de to ligger nemlig i strid med hinanden, så I ikke kan gøre det, som I gerne vil«. ²³⁴ Der eksisterer allerede i mennesket som et af ånd og legeme *sammensat* væsen en vis spænding, en vis kamp mellem åndens og kødets tilbøjeligheder, mellem »ånd« og »kød«. Denne kamp hører imidlertid med til syndens arv, er en følge af og samtidig en bekræftelse af den. Den er en daglig erfaring. Således skriver Paulus: »*Kødets gerninger* er åbenbare, såsom: utugt, urenhed, løbsagtighed . . . drukkenskab, svir og deslige«. Det er synder, som man kan kalde »kødelige«. Men apostlen tilføjer også andre: »*fjendskab, kiy, nid, hidsighed, egen nytte, splittelser, partier*«. ²³⁵ Alt dette er »kødets gerninger«.

Disse gerninger, der utvivlsomt er onde, stiller Paulus over for »Åndens frugter« som »kærlighed, glæde, fred, langmodighed, mildhed,

godhed, trofasthed, sagtmodighed og afholdenhed«. ²³⁶ Det fremgår klart af sammenhængen, at det for Paulus ikke drejer sig om at diskriminere og fordømme det legeme, der sammen med den åndelige sjæl udgør menneskets natur og dets personale subjektivitet; det drejer sig derimod om de *gerninger* eller bedre om de habituelle adfærdsmåder – dyder og laster – der er moralsk *gode* eller *onde* som *følge af underkastelsen under* (i første tilfælde) eller *modstanden* (i andet tilfælde) *mod Helligåndens frelseshandlen*. Derfor skriver Paulus: »Lever vi i Ånden, da lad os også vandre i Ånden«. ²³⁷ Og et andet sted: »Thi de, som lader sig lede af kødet, attrår det kødelige; men de, som lader sig lede af Ånden, attrår det åndelige«; »I derimod er . . . i Ånden, om ellers Guds Ånd bor i jer«. ²³⁸ Den modsætning, som Paulus konstaterer mellem livet »ledet af Ånden« og livet »ledet af kødet«, resulterer i endnu en modsætning: modsætningen mellem »liv« og »død«. »Kødets attrå er døden, men Åndens attrå er liv og fred«, derfor formaner han: »Thi lever I efter kødet, skal I dø, men dører I ved Ånden legemets syndige gerninger, skal I leve«. ²³⁹

Man skal lægge mærke til, at dette er en *formaning* om *at leve i sandheden*, det vil sige efter en retskaffen samvittigheds bud, og samtidig en bekendelse af troen på sandhedens Ånd, som den, der levendegør. Legemet er nemlig »dødt på grund af synden, men Ånden er liv på grund af retfærdigheden. . . . Altså står vi *ikke i gæld til kødet*, så vi skulle leve efter kødet«. ²⁴⁰ Vi står derimod i gæld til *Kristus*, der i påskemysteriet har bevirket vor retfærdiggørelse, idet han har vundet os Helligånden: »I er jo købt og prisen betalt«. ²⁴¹

I Paulus' tekster er der en indbyrdes overlejring og gennemtrængen af den *ontologiske dimension* (kødet og ånden), den *etiske* (det moralske gode og onde) og den *pneumatologiske* (Helligåndens handlen *i nådesordenen*). Hans ord (især i Romerbrevet og i Galaterbrevet) lader os levende fornemme, hvor stor den spænding og den kamp er, der foregår i mennesket mellem at åbne sig over for Helligåndens handlen og at gøre modstand mod ham, mod hans frelses tilbud. De modsatte begreber eller poler er fra menneskets side dets begrænsethed og dets syndighed, de smertende punkter i menneskets psykologiske og etiske virkelighed; fra Guds side *gavens mysterium*, denne det guddommelige livs uafbrudte given-sig-selv i Helligånden. Hvem vil sejre? Den, der forstår at tage imod gaven.

56. Den modstand mod Helligånden som Paulus understreger i dens *indre og subjektive dimension* som spænding, kamp og oprør i menneskehjertet har desværre i de forskellige historiske epoker og især i vor moderne tid også sin *ydre dimension*, når den konkretiseres som kulturens og civilisationens indhold, *som filosofisk system, som ideologi*, som handlings- og udviklingsprogram for menneskelig adfærd. Denne modstand udtrykkes klarest i *materialismen*, hvad enten det er i dens teoretiske form som tankesystem eller i dens praktiske form som såvel en metode til at tolke og vurdere kendsgerninger som et program for en tilsvarende adfærd. Det system, der mest har udviklet denne tankemåde, ideologi og praksis til de yderste praktiske konsekvenser, er den dialektiske og historiske materialisme, der stadig gælder som den egentlige kerne i marxismen.

Principielt og faktisk *udelukker* materialismen, fordi Gud er ånd, *hans nærvær og handlen* i verden og især i mennesket. Hovedgrunden hertil er, at den *benægter Guds eksistens*, fordi den ud fra sit væsen og sit program er et ateistisk system. Det er vor tids frygtindgydende system, som Det andet Vatikanconcil har viet nogle karakteristiske sider: ateismen.²⁴² Selv om man ikke kan tale om ateismen på entydig vis eller kan reducere den udelukkende til den materialistiske filosofi, for der findes forskellige arter af ateisme, og man måske kan sige, at dette begreb ofte benyttes i forskellige betydninger, så er det dog sikkert og vist, at *en virkelig og ægte materialisme*, forstået som en teori, der forklarer virkeligheden, når den anvendes som grundprincip for den enkeltes og samfundets handlen, *har en ateistisk karakter*. *Dens syn på værdier og dens formål for handling* viser sig at være tæt forbundet med tolkningen af hele virkeligheden som »materie«. Selv om den også undertiden, for eksempel på kulturens og moralens område, taler om »ånd« og om »åndelige spørgsmål«, så gør den det kun, for så vidt som den betragter visse kendsgerninger som følgesymptomer (fænomener) af materien, som efter dette system repræsenterer den eneste form for væren. Det følger af en sådan tolkning, at religionen kun kan opfattes som en »idealistsk illusion«, som det så alt efter sted og historiske omstændigheder gælder om at bekæmpe på bedste vis og med de til enhver tid bedst egnede midler for at udrydde den i samfundet og i menneskets hjerte.

Man kan derfor sige, at materialismen er den systematiske og logiske videreudvikling af den »modstand« og modsætning, som Paulus fordømmer med ordene: »*Kødet* begærer imod ånden«. Konfliktsituatio-

nen har imidlertid to sider, som Paulus siger i anden del af sin udtalelse: »Ånden begærer imod kødet«. Den, der vil leve efter Ånden i antagelse af og i samklang med hans frelseshandlen, må nødvendigvis afvise »kødets« indre og ydre tilbøjeligheder også i den religionsfjendtlige »materialismes« ideologiske og historiske udtryksformer. På denne baggrund, der er så karakteristisk for vor tid, må man ved forberedelserne til det store jubilæum fremhæve »Åndens begær« som et krævende kald, der lyder i en ny advents nat, ved hvis afslutning ligesom for to tusind år siden »alt kød skal se Guds frelse«. ²⁴³ Det er et håb og en mulighed, som kirken delagtiggør vore dages mennesker i. Den ved, at sammenstødet mellem »begæret mod Ånden«, som *kendetegner så mange af den moderne civilisations aspekter*, især på nogle områder, der har at gøre med »begæret mod kødet«, med Guds komme til os, med hans menneskevordelse og hans stadig nye given-sig-selv i Helligånden, i mange tilfælde antager en dramatisk karakter og måske kan føre til nye menneskelige nederlag. Kirken tror imidlertid fast, at det fra Guds side altid drejer sig om en frelsebringende given-sig-selv, om et frelsende komme, en forløsende »afsløring af synden« gennem Åndens handlen.

57. Den paulinske modsætning mellem »Ånden« og »kødet« indbefatter også kontrasten mellem »liv og død«. Det er et alvorligt problem, hvorom det straks skal siges, at materialismen som et tankesystem, i alle dets former, betyder *at acceptere døden* som den endegyldige *afslutning på menneskelivet*. Alt, hvad der er materielt, er forgængeligt, og derfor er menneskelegemet (for så vidt det er »animalsk«) dødeligt. Hvis mennesket i selve sin natur kun er »kød«, vedbliver døden med at være uovervindelig grænse og endegyldig afslutning for det. Derfor kan man forstå, hvordan man kan sige, at menneskelivet udelukkende går ud på »at være til for at dø«.

Man må tilføje, at på den nuværende civilisations horisont – især hvor den teknisk-videnskabeligt er højst udviklet – møder man særlig ofte tegn og symptomer på døden. Det er nok at minde om våbenkapløbet og den deri liggende fare for atomar selv-udslettelse. Desuden er alle blevet mere og mere bevidste om, hvor vanskelig situationen er i udbredte områder af vor planet, der er kendetegnet af utrolig fattigdom og hungersnød. Det drejer sig herved ikke blot om økonomiske, men også og især om etiske problemer. Men i vor tids horisont samler der sig endnu mørkere »dødens tegn«: Det er blevet skik – på nogle steder truer

det næsten med at blive en institution – at tage livet af menneskelige væsner, endnu inden de er født, eller inden de er nået til dødens naturlige grænse. Desuden udbryder der trods mange ærlige fredsbestræbelser nye krige, der fortsætter og berøver i hundrede tusindvis af mennesker livet eller sundheden. Og hvordan skulle man kunne glemme at terrorister, der også er internationalt organiserede, angriber menneskeligt liv?

Dette er desværre kun et delvist og ufuldstændigt overblik over *dødens billede* der tegner sig i *vor epoke*, mens vi mere og mere nærmer os afslutningen på det andet årtusinde. Rejser der sig ikke ud fra den materialistiske civilisations skygger og især fra de »dødens tegn«, der bliver talrigere og talrigere inden for den sociologisk-historiske ramme, hvor denne civilisation virkeliggøres, et nyt mere eller mindre bevidst nøds-krig efter den Ånd, der levendegør? I hvert fald og uafhængig af såvel det menneskelige håb eller den menneskelige fortvivlelses udstrækning som af de illusioner eller skuffelser, der følger af udviklingen af de materialistiske tanke- og livsmønstre, så vedvarer den kristne bevidsthed om, at »Ånden blæser hvorhen den vil«, og at vi ejer Åndens første-grøde. Også vi kan være underlagt den forgængelige tids lidelser, men »vi sukker ved os selv, idet vi bier på . . . vort legemes forløsning«,²⁴⁴ det vil sige forløsningen af hele vort menneskelige væsen, legemligt og åndeligt. Vi sukker ganske vist, men i en forventning, der er opfyldt af uforgængeligt håb, fordi det er netop dette menneskelige væsen, Gud har nærmet sig, Gud der er Ånd. Gud Fader »sendte sin egen Søn i syndigt køds skikkelse og for syndens skyld og . . . fædede dødsdom over synden«. ²⁴⁵ På påskemysteriets højdepunkt viste Guds Søn, der for verdens synders skyld er blevet menneske og korsfæstet, sig efter opstandelsen midt blandt apostlene, åndede på dem og sagde: »Modtag Helligånden«. *Denne »ånden« fortsætter for altid. Og se Ånden kommer »os til hjælp i vor magtesløshed».*²⁴⁶

4. Helligånden styrker det »indre menneske«

58. Opstandelsens og pinsens mysterium forkyndes og leves af kirken, der som arv har modtaget og fortsætter apostlenes vidnesbyrd om Jesu Kristi opstandelse: Den er det stadige vidne om den sejr over døden, som åbenbarer Helligåndens magt og har bestemt hans nye komme, hans nye nærvær i menneskene og i verden. For i Kristi opstandelse har Helligånden, Talsmanden, især åbenbaret sig som den, der levendegør.

»Han, som opvakte Kristus Jesus fra de døde«, skal »også levendegøre jeres dødelige legemer ved sin Ånd, som bor i jer«. ²⁴⁷ *I den opstandne Kristi navn forkynder kirken det liv*, som manifesterede sig ud over dødens grænser, det liv, som er stærkere end døden. Samtidig forkynder den *ham, der skænker dette liv: Ånden, Levendegøreren*; den forkynder ham og virker sammen med ham med at skænke livet. For hvis legemet »er dødt på grund af synden« er Ånden »liv på grund af retfærdigheden«, ²⁴⁸ der er udvirket af den korsfæstede og opstandne Kristus. I Kristi opstandelses navn tjener kirken det liv, der fremgår af Gud selv, tæt forenet med og ydmygt tjenende Ånden.

Netop gennem denne tjeneste *bliver mennesket på stadig ny vis »kirkenes vej«*, som jeg allerede har sagt i rundskrivelsen om Kristus, Forløseren ²⁴⁹ og nu gentager i denne rundskrivelse om Helligånden. Forenet med Helligånden er kirken mere end nogen anden bevidst om det *indre menneske*, om det, der er dybest og vigtigst i mennesket, *fordi det er åndeligt og uforgængeligt*. På denne måde indplanter Helligånden »roden til u dødelighed«, ²⁵⁰ hvorfra det nye liv opstår: det vil sige menneskets liv i Gud, som kun kan udfoldes og styrkes som frugten af Guds frelsevirkende given-sig-selv i Helligånden ved dennes handlen. Derfor vender Paulus sig til Gud for de troende og siger: »Jeg bøjer mine knæ for Faderen . . . og beder om, at han . . . vil give jer, at I med kraft må styrkes ved hans Ånd i det indre menneske«. ²⁵¹

Under Helligåndens indflydelse modnes og styrkes dette indre, det vil sige »åndelige« menneske. I Guds given-sig-selv møder menneskets ånd, der kun kender »menneskets hemmeligheder«, den »ånd, der ransager alt, endog Guds dybder«. ²⁵² *I denne Ånd*, der er den evige gave, *åbner den treenige Gud sig for mennesket*, for menneskets ånd. Denne guddommelige Ånds skjulte åndepust bevirker, at menneskets ånd for sin part åbner sig for Guds frelsebringende og helliggørende åbnen-sig. Ved nådens gave, der kommer fra Ånden, træder mennesket *ind »i et nyt liv«*, føres ind i selve det guddommelige livs overnaturlige virkelighed og bliver til »Helligåndens bolig« til et levende »tempel for Gud«. ²⁵³ I det nåderige fællesskab med Treenigheden udvides menneskets »livsrum«, idet mennesket hæves op til det guddommelige livs overnaturlige plan. *Mennesket lever i Gud og ved Gud*: mennesket lever efter Ånden og »tragter efter, hvad der svarer til Ånden«. Thi gennem Helligånden kommer Faderen og Sønnen til det og tager bolig i det. ²⁵⁴

59. Det inderlige forhold til Gud i Helligånden lader mennesket på en ny måde forstå sig selv, sin menneskenatur. Således bliver det billede i Guds lighed, som mennesket er fra begyndelsen af, helt virkeliggjort.²⁵⁵ Denne indre sandhed om menneskets væsen må genopdages i lyset af ham, der er prototypen på forholdet til Gud. I ham må også sandheden om »at finde sig selv helt ved oprigtigt at give sig selv« sammen med andre mennesker genopdages, som Det andet Vatikankoncil skriver: Netop på grund af ligheden med Gud, der »viser, at mennesket er . . . den eneste skabning på jorden, som Gud har villet for dets egen skyld« i dets værdighed som person, men som samtidigt er åben for at blive fuldstændiggjort i samfundet og i fællesskabet.²⁵⁶ Den konkrete viden om den fulde virkelighedsgørelse af dette væsen sker *kun ved Helligåndens handlen*. Mennesket lærer denne sandhed af Jesus Kristus og virkeliggør den i sit eget liv i kraft af Ånden, som han har givet.

På denne vej – på vejen til en sådan indre modning, der indbefatter den fulde opdagelse af betydningen af det at være menneske – bliver Gud mennesket inderligt nær og gennemtrænger dybere og dybere hele den menneskelige verden. *Den treenige Gud*, der »eksisterer« i sig selv som en interpersonal gaves transcendent virkelighed, *forvandler, ved at han i Helligånden skænker menneskets sig selv som gave, menneskets verden* indvendigt fra i hjerterne og i samvittighederne. På denne vej bliver verden, der har fået del i denne guddommelige gave – som Koncilet siger – »mere og mere menneskelig«,²⁵⁷ mens Guds rige modnes gennem menneskenes hjerte og samvittighed, det rige, hvori Gud vil være »alt i alle«²⁵⁸ – som gave og som kærlighed. Gave og kærlighed: det er den evige magt i den treenige Guds åbnen-sig for mennesket og verden, i Helligånden.

Med henblik på år 2000 efter Kristi fødsel gælder det derfor om at nå til, at et voksende antal mennesker »kan finde sig selv ved den oprigtige given-sig-selv«, som den citerede koncilstekst siger. Gid der i kraft af Helligåndens, Talsmandens, handlen i vor verden må foregå den sande modningsproces i menneskeheden, i den enkeltes og i samfundets liv. Da Jesus beder til Faderen om »at de alle må være ét . . . ligesom vi er ét (Joh. 17,20-22) . . . antyder han en lighed mellem de guddommelige personers indbyrdes enhed og den enhed, som knytter Guds børn sammen i sandhed og kærlighed«. ²⁵⁹ Koncilet bekræfter denne sandhed om mennesket, og kirken ser heri en særlig stærk og afgørende henvisning til sine egne apostolske opgaver. Når mennesket nemlig er kirkens vej,

så fører denne vej gennem hele Kristi mysterium som menneskets guddommelige model. I det Helligånden på denne vej i hver enkelt af os styrker »det indre menneske«, lader han mennesket mere og mere »finde sig selv gennem den oprigtige given-sig-selv«. Man kan sige, at koncilets pastorale konstitution sammenfatter hele *den kristne antropologi* i disse ord: Den teori og praksis, der bygger på evangeliet, hvori mennesket også bedre forstår sin værdighed som menneske ved i sig selv at opdage sit tilhørsforhold til Kristus og i ham ophøjes til at være Guds barn, netop fordi mennesket er subjekt for Guds komme og nærvær, er subjekt for den guddommelige nedstigen, hvori perspektivet for og endda roden til den endegyldige herliggørelse indeholdes. Man kan altså med rette gentage, at »Guds ære er det levende menneske, men menneskets liv er at skue Gud«:²⁶⁰ Mennesket, der lever et guddommeligt liv, er Guds ære, og Helligånden er den skjulte giver af dette liv og skænker denne ære. Helligånden er, siger Basilius den Store: »enkel i væsen, mangfoldig i sine kræfter. . . Han udøser sig selv uden at formindskes. . . Hos dem, der er i stand til at modtage ham, er han hver enkelt af dem så nærværende, som om denne var alene, og samtidig skænker han alle nåden tilstrækkeligt og fuldstændigt«.²⁶¹

60. Når menneskene under Talsmandens indflydelse opdager denne guddommelige dimension i deres personlige liv og i deres liv i samfundet, er de i stand til at *befri sig fra forskellige tvangsmæssige mekanismer*, der hovedsageligt stammer fra de materialistiske grundlag i tænkning, praksis og de dertil svarende metoder. I vor tid er disse faktorer trængt ind i menneskets allerinderste, i den samvittighedens helligdom, hvor Helligånden uafbrudt skænker det nye livs lys og kraft i overensstemmelse med »Guds børns frihed«. Menneskets modning i dette liv hindres af de begrænsninger og det tryk, som udøves af de strukturer og mekanismer, der råder inden for samfundets forskellige områder. Man kan sige, at de samfundsmæssige faktorer i mange tilfælde i stedet for at fremme menneskeåndens udvikling og udvidelse, tværtimod fjerner den fra dens væsens og dens livs egentlige sandhed – som Helligånden våger over – og således underlægger den »denne verdens fyrste«.

Det store jubilæum i år 2000 indeholder altså et budskab om befrielse ved Helligåndens handlen, der alene kan hjælpe menneskene og fællesskaberne – ved at han leder dem med »livets Ånds lov«²⁶² – til at befri sig fra gamle og nye tvangsmæssige mekanismer, hvorved de således op-

dager og virkeliggør menneskets sande frihed i fuldt mål. For som Paulus skriver: »Hvor Herrens Ånd er, dér er frihed«,²⁶³ Denne åbenbaring af friheden og dermed af menneskets sande værdighed får en særlig betydning for de kristne og for kirken under forfølgelse – om i gamle dage eller nu: For den guddommelige sandheds vidner bliver derved til et levende bevis for sandhedens Ånds handlen, den Ånd, der er nærværende i de troendes hjerte og samvittighed, og de viser ikke sjældent med deres eget martyrium den højeste forherligelse af menneskets værdighed.

Også under de almindelige samfundsforhold bidrager de kristne, som *vidner om menneskets sande værdighed* ved deres lydighed mod Helligånden, til »fornyelsen af jordens åsyn«, ved at de samarbejder med deres brødre og søstre for at virkeliggøre og fuldkommengøre alt det, der er godt, ædelt og smukt i det moderne fremskridt på civilisationens og kulturens, videnskabens og teknikkens og andre af den menneskelige tænkings og handlings områder.²⁶⁴ Dette gør de som Kristi disciple, – som koncilet skriver: – »Ved sin opstandelse blev Kristus indsat som Herren . . . og nu virker han i menneskenes hjerter *ved sin Ånds kraft*. Han vækker ikke blot længsel efter den kommende verden, men besjæler, renser og styrker også den uselviske vilje, som menneskeslægten lægger for dagen for at gøre sit liv menneskeligt og underlægge hele jorden dette mål.«²⁶⁵ Således bekræfter de endnu mere menneskets storhed, mennesket, som er skabt i Guds billede og lighed. Denne storhed lyser helt op i Guds Søns menneskevordelses mysterium. »I tidens fylde« trådte han ved Helligåndens handlen ind i historien og åbenbarede sig som sandt menneske. Han er den førstefødte af hele skabningen, han er den »fra hvem alt er, og til hvem vi er skabt«.²⁶⁶

5. Kirken, sakramente for den inderlige forening med Gud

61. Da vi nærmer os afslutningen på det andet årtusinde, der skal minde alle om Ordets komme »i tidens fylde« og ligesom på ny gøre det nærværende, vil kirken gerne endnu engang fordybe sig i sin *gudmenneskelige konstitutions* væsen og den *sendelse*, der tillader den at deltage i Kristi messianske sendelse i overensstemmelse med Det andet Vatikankoncils endnu gældende belæring og hensigt. Når vi følger denne linie, kan vi gå tilbage til nadversalen, hvor Jesus åbenbarer Helligånden som Talsmanden, som sandhedens Ånd og taler om sin egen bort-

gang gennem korset som nødvendig betingelse for Åndens »komme«: »Det er godt for jer, at jeg går bort. Thi hvis jeg ikke går bort, kommer Talsmanden ikke til jer; men når jeg går herfra, så vil jeg sende ham til jer«. ²⁶⁷ Vi har set, at denne forudsigelse første gang blev virkelighed påskedags aften og så på ny under fejringen af pinsen i Jerusalem; siden opfyldes den i menneskehedens historie gennem kirken.

I lyset af denne forudsigelse får også det, som Jesus – ligeledes ved den sidste nadver – sagde om »*sit nye komme*«, sin fulde betydning. Det er nemlig betegnende, at i denne afskedstale forudsiger han ikke blot sin »bortgang«, men også sit nye »komme«. Han siger jo: »Jeg vil ikke efterlade jer faderløse; men *jeg kommer til jer*«. ²⁶⁸ Og i det øjeblik, hvor han definitivt tager afsked med dem inden himmelfarten, gentager han endnu engang udtrykkeligt: »Se, *jeg er med jer* alle dage indtil verdens ende«. ²⁶⁹ Dette Kristi nye »komme«, hans bestandige »komme« for at være hos apostlene, hos kirken, ændrer naturligvis ikke, at hans »bortgang« er en kendsgerning. Det følger senere, efter afslutningen af Kristi messianske virke på jorden og *i sammenhæng med den forudsagte sendelse af Helligånden* og hører med til den *inderste kerne af dennes sendelse*. Og således sker det i *Helligåndens kraft*, der bevirker, at Kristus, der er gået bort, nu og altid kommer på en ny måde. Dette Kristi nye »komme« ved Helligåndens kraft og hans bestandige nærvær og hans stadige handlen i det åndelige liv sker *i den sakramentale virkelighed*. Kristus, der er gået bort i sin synlige menneskenatur, bliver og er nærværende i kirken og virker i den på så inderlig vis, at han gør den til sit legeme. Som sådan lever, virker og vokser kirken »indtil verdens ende«. Alt dette sker ved Helligåndens kraft.

62. Det mest fuldstændige sakramentale udtryk for Jesu »bortgang« gennem korsets og opstandelsens mysterium er *eukaristien*; i den virkeliggøres atter og atter på sakramental vis hans »komme«, hans frelsebringende nærvær: i ofret og i kommunionen. Det sker ved Helligåndens kraft, som en del af hans sendelse. ²⁷⁰ Gennem eukaristien *virkeliggør Helligånden den »styrkelse af det indre menneske*«, som der tales om i Efeserbrevet. ²⁷¹ Gennem eukaristien lærer de enkelte mennesker og fællesskaber under Talsmandens, Trøsterens, handlen at opdage den guddommelige betydning af menneskelivet, som koncilet har peget på: den betydning, hvorved Jesus Kristus »helt åbenbarer mennesket for mennesket«, idet han antyder »*en lighed mellem de guddommelige per-*

soners indbyrdes enhed og den enhed, som knytter Guds børn sammen i sand kærlighed«. ²⁷² En sådan enhed åbenbares især gennem eukaristien, hvor mennesket ved at deltage i Kristi offer, som denne fejring aktualiserer, også lærer »at finde sig selv« ved »oprigtigt at give sig selv til de andre« ²⁷³ i fællesskab med Gud og med sine medmennesker, sine søskende.

Derfor holdt de første kristne lige fra de første dage efter Helligåndens nedstigen fast »ved brødsbrydelsen og bønnerne« og dannede på denne måde et fællesskab, der var forenet af apostlenes lære. ²⁷⁴ Således »erkendte« de, at deres opstandne Herre, der allerede var opfaren til Himlen, på ny kom midt iblandt dem *i og gennem* kirkens *eukaristiske fællesskab*. Ledet af Helligånden har kirken fra begyndelsen af *udtrykt og bekræftet* sig selv gennem eukaristien. Og sådan har det altid været i alle kristne generationer helt ned til vor egen tid, ned til denne vigilie til fuldendelsen af det andet kristne årtusinde. Ganske vist må vi desværre konstatere, at dette allerede næsten forløbne årtusinde har været det, hvor de store adskillelser mellem kristne har fundet sted. Derfor må alle, der tror på Kristus – efter apostlenes eksempel – af alle kræfter stræbe efter at bruge deres tænken og handlen i overensstemmelse med Helligåndens vilje, han, der er »den vedvarende kilde til kirkens enhed«, ²⁷⁵ for alle, der ved den ene Ånd i dåben er blevet indlemmet i ét eneste legeme, forener sig som søskende til at fejre den samme eukaristi, som er »den nådige barmhjertigheds, enhedens tegns og kærlighedens bånd sakramente«. ²⁷⁶

63. Kristi eukaristiske nærvær – hans sakramentale »Jeg er med jer« – gør det muligt for kirken dybere og dybere at *opdage sit eget mysterium*, som hele Det andet Vatikankoncils ekklesiologi viser. Det siger »Kirken er selv i Kristus som et sakramente, det vil sige både et tegn på og et redskab for den nære forening med Gud og hele menneskeslægten indbyrdes enhed«. ²⁷⁷ *Som sakramente* udvikler kirken sig fra Kristi »bortgangs« påskelige mysterium, idet den lever ud fra hans stadig nye »komme« ved Helligåndens kraft i sandhedens Ånds, Talsmandens sendelse. Netop dette er kirkens væsentlige mysterium, som koncilet bekender det.

Når Gud i kraft af skabelsen er den, i hvem vi alle »lever og røres og er«, ²⁷⁸ forbliver og udfolder *forløsningens kraft* sig for sin part i menneskets og i verdens historie ligesom i en dobbelt »rytme«, hvis kilde be-

finder sig i den evige Fader. Det er på den ene side rytmen med *sendelsen af Sønnen*, der kom ind i verden, født af Jomfru Maria ved Helligåndens kraft, og på den anden side er det også »rytmen« med *sendelsen af Helligånden*, der er blevet endegyldigt åbenbaret af Kristus. Ved Sønnens »bortgang« kom Helligånden og vedbliver med at komme som Talsmand og sandhedens Ånd. Og i sammenhæng med hans sendelse, ligesom i det inderste af Åndens usynlige nærvær, »kommer« Sønnen, der var »gået bort« i påskemysteriet, og er stadig *nærværende i kirkens mysterium*. Somme tider skjuler han sig, somme tider viser han sig åbenlyst i dens historie, hvis forløb han altid bestemmer. Alt dette sker på sakramental vis, ved Helligåndens kraft, der, idet han øser af Kristi forløsnings rigdomme vedbliver med at levendegøre. Idet kirken stadig mere og mere bliver sig dette mysterium bevidst, erkender den sig selv bedre og især som sakramente.

Dette sker også, fordi kirken efter Herrens vilje udfører sin *frelsestjeneste* over for menneskene *gennem de forskellige sakramenter*. Hvergang den sakramentale tjeneste udøves, indeholder den det mysterium, som Kristi »bortgang« gennem kors og opstandelse er, og i kraft af hvilket Helligånden kommer. Han kommer og virker, »han levendegør«. Thi sakramenterne betegner nåden og formidler nåden: *de betegner livet og formidler livet*. Kirken er den synlige giver af de hellige tegn, mens Helligånden virker i dem som den usynlige giver af det liv, som de betegner. Sammen med Ånden er Kristus nærværende og handler i dem.

64. Når kirken er sakramentet for den dybeste forening med Gud, så er den det i Jesus Kristus, i hvem den samme enhed er nærværende som *frelsesvirkelighed*. Den er det i Jesus Kristus ved Helligåndens kraft. Den fylde af frelsvirkelighed, som Kristus er i historien, *udbreder sig på sakramental vis i kraft af Helligånden, Talsmanden*. Således er Helligånden den »nye Talsmand« (»en anden Talsmand«), fordi det glade budskab ved hans virke tager skikkelse i menneskenes samvittighed og hjerte og udbreder sig i historien. I alle disse dimensioner »levendegør« Helligånden.

Når vi benytter ordet »sakramente« om kirken, må vi være os bevidst, at i koncilets tekst optræder *kirkens sakramentalitet* anderledes end den, der er karakteristisk for sakramenterne i streng forstand. Vi læser: »Kirken er selv . . . *som et sakramente*, det vil sige både et tegn

på og et redskab for den nære forening med Gud«. Men hvad der er vigtigt, og hvad der fremgår af den analoge betydning, hvori ordet benyttes i begge tilfælde, er det forhold, som kirken ved Helligåndens kraft har til ham, der alene levendegør: Kirken er tegn på og redskab for den livgivende Ånds nærvær og handlen.

Det andet Vatikankoncil tilføjer: »*et sakramente . . . for . . . hele menneskeslægten indbyrdes enhed*«. Det drejer sig her åbenbart om den enhed, som menneskeslægten, der i sig selv er indbyrdes forskellig på mangfoldige måder, *har fra Gud og i Gud*. Den har sin rod i skabelsens mysterium og får en ny dimension i forløsningens mysterium med hensyn til den universelle frelse. Fordi Gud vil »at alle mennesker skal frelses og komme til erkendelse af sandheden«,²⁷⁹ omfatter forløsningen alle mennesker og i en vis forstand hele skabningen. *I den samme universelle dimension* af forløsningen virker *Helligånden* i kraft af Kristi »bortgang«. Derfor opfatter kirken, der gennem sit eget mysterium er rodfæstet i den trinitariske frelsesorden, sig med fuld ret som »sakramente . . . for . . . hele menneskeslægten indbyrdes enhed«. Den ved, at den er dette i kraft af Helligånden, som den er tegn på og redskab for i virkeliggørelsen af Guds frelsesplan.

På denne måde *virkeliggøres* den uendelige trefoldige kærligheds »*nedstigen*«. Gud, der er usynlig ånd, kommer til den synlige verden. Den treenige Gud meddeler sig selv i Helligånden til mennesket fra begyndelsen af gennem sit »billede og lighed«. Under den samme Ånds handlen *nærmer mennesket* – og gennem det den skabte verden, der er forløst af Kristus – sig *sin endegyldige bestemmelse i Gud*. Kirken er »sakramente, det vil sige tegn på og redskab for«, at skabelsens og forløsningens to poler, Gud og menneske, nærmer sig hinanden. Den handler for at genoprette og styrke enheden ved menneskeslægtenes rødder: i det gensidige forhold, som mennesket har til Gud som sin Skaber, Herre og Forløser. Dette er en sandhed, som vi på grund af koncilets lære kan overveje, forklare og anvende i hele omfanget af dens betydning for denne overgangsfase fra det andet til det tredje årtusinde. Med glæde bliver vi os mere og mere den kendsgerning bevidst, at i det, som kirken har udført i frelseshistorien, og som er indpræget i menneskeheden historie, er Helligånden nærværende og bevirker, at det guddommelige livs ånde gennemtrænger menneskets jordiske pilgrimsvandring og retter hele skabningen – hele historien – hen mod dens sidste mål i Guds uendelige hav.

6. Ånden og bruden siger: »Kom!«

65. *Den guddommelige livsåde* udtrykker sig på sin enkleste og mest almindelige måde i *bønnen og lader sig fornemme dér*. Det er smukt og nyttigt at tænke på, at hvor i verden man end beder, er Helligånden, bønnens livgivende ånde, nærværende. Det er smukt og nyttigt at tænke på, at ligesom bønnen i fortid, nutid og fremtid er udbredt over hele jorden, er også Helligånden overalt nærværende og virker og »ånder« bøn- nen ind i menneskets hjerte i den umådelige mangfoldighed af de mest forskellige situationer og omstændigheder, der dels begunstiger, dels hindrer det åndelige og religiøse liv. Ofte stiger bønnen ved Helligåndens kraft frem fra menneskets hjerte trods forbud, forfølgelse og endda offentlige erklæringer om det offentlige livs areligiøse eller endda ateistiske karakter. Bønnen vedbliver med at være alle deres stemme, der tilsyneladende ingen stemme har – og i denne stemme lyder altid *de høje råb*«, som Hebræerbrevet tillægger Kristus.²⁸⁰ Bønnen er også *åbenbaringen* af den *afgrund*, som menneskets hjerte er: et dyb, der kommer *fra Gud*, og som *kun Gud kan udfylde*, netop *med Helligånden*. Hos Lukas læser vi: »Når da I, som er onde, forstår at give jeres børn gode gaver, hvor meget snarere vil så ikke Faderen fra Himlen give Helligånden til dem, som beder ham«. ²⁸¹

Helligånden er den gave, der *kommer ind i menneskets hjerte sammen med bønnen*. Deri viser han sig først og fremmest som den gave, der »antager sig vor svaghed«. Det er den pragtfulde tanke, som Paulus udvikler i Romerbrevet, når han skriver: »Thi hvad vi rettelig bør bede om, forstår vi ikke, men Ånden selv går i forbøn for os med udsigelige sukke«. ²⁸² Helligånden bevæger os altså ikke blot til at bede, men leder os også »indefra« i selve bønnen, idet han udfylder, hvad der fattes os og helbreder os fra vor manglende evne til at bede: Han er nærværende i vor bøn og skænker den en guddommelig dimension. ²⁸³ »Og *han, som ransager hjerterne, ved, hvad Åndens attrå er*, thi efter Guds vilje går Ånden i forbøn for hellige«. ²⁸⁴ Gennem Helligåndens virke bliver bønnen et stadigt mere modent udtryk for det nye menneske, der derved deltager i det guddommelige liv.

Vor vanskelige epoke har på særlig vis brug for bønnen. Ligesom talrige mænd og kvinder i historiens forløb – i går som i dag – har vidnet om bønnens vigtighed og især i klostrene har viet sig til at lovprise Gud og til et liv i bøn til stor nytte for kirken, således vokser også i disse år

antallet af mennesker, der i forskellige bevægelser og mere og mere ud-bredte grupper giver bønnen førstepladsen og søger åndelig fornyelse deri. Dette er et betydningsfuldt og trøsterigt tegn, for fra en sådan erfaring udgår der et ægte bidrag til en stimulering af bønnen blandt de troende, der deri finder hjælp til i Helligånden at se ham, der i hjerterne vækker en dyb længsel efter hellighed.

I mange enkelte mennesker og i mange fællesskaber modner bevidstheden om, at med alle den teknisk-videnskabelige situations svimlende fremskridt, trods de resultater, der virkelig er indvundet og de mål, der er nået, *er mennesket truet, er menneskeheden truet*. Ansigt til ansigt med denne fare, ja allerede ved erfaringen af den frygtelige virkelighed, som menneskets åndelige forfald er, søger enkelte personer og hele fællesskaber, ligesom ledet af en indre trossans, efter den kraft, som er i stand til at genoprette mennesket, befri det fra sig selv, fra dets egne fejl og misforståelser, der ofte endda gør dets opnåede resultater til en fare for det. Og således opdager de bønnen, hvori den Ånd giver sig til kende, »som antager sig vor svaghed«. På denne måde bringer de tider, vi lever i, de mange mennesker, der vender tilbage til bønnen, nærmere til Helligånden. Og jeg stoler på, at alle i denne rundskrivelses belæring finder næring for deres indre liv. Gid det under Helligåndens tilskyndelse må lykkes dem at styrke deres bøn i overensstemmelse med kirken og dens læreemбеde.

66. Midt i problemer, skuffelser og forhåbninger, frafald og tilbagevenden af troende i vor tid forbliver *kirken trofast mod sin fødsels mysterium*. Hvis det er en historisk kendsgerning, at kirken pinsedag kom frem fra nadversalen, så kan man dog også i en vis forstand sige, at den aldrig har forladt den. Åndeligt set hører pinsebегivenheden ikke kun til fortiden: Kirken er altid i nadversalen; den bærer den i sit hjerte. Kirken forbliver *i bønnen*, ligesom apostlene *sammen med Maria*, Kristi mor, og med dem, der i Jerusalem dannede den kristne menigheds første kerne og i bønnen ventede Helligåndens komme.

Kirken forbliver standhaftig i bønnen sammen med Maria. Denne den bedende kirkes enhed med Kristi mor hører til kirkens mysterium fra begyndelsen af. Vi ser hende nærværende i dette mysterium, ligesom hun var nærværende i sin søns mysterium. Koncilet siger os det: »*Den hellige Jomfru Maria . . . fødte . . . overskygget af Helligånden . . . en søn, som Gud gjorde til den førstefødte blandt mange brødre* (Rom.

8,29), nemlig de troende, som Maria ved sin moderkærlighed bidrager til at føde og opdrage . . . *hun er kirkens forbillede*«. ²⁸⁵ »Ved at betragte hendes skjulte hellighed, ved at efterligne hendes kærlighed . . . bliver kirken *selv mor*« og »i lighed med sin Herres mor bevarer den som en ukrænket jomfru den hele tro, det faste håb og den oprigtige kærlighed«. »Samtidig er kirken den jomfru, som purt og rent værner om den troskab, den har lovet sin brudgom«. ²⁸⁶

Man forstår således den dybe betydning af, at kirken, forenet med Jomfru-moderen, uophørligt som en brud vender sig til sin guddommelige brudgom, som det udtrykkes i ordene fra Johannes' åbenbaring, som koncilet citerer: »*Ånden og bruden siger til Herren Jesus: Kom!*«. ²⁸⁷ Kirkens bøn er denne uophørlige bøn, hvor »Ånden selv går i forbøn for os«: På en vis måde udtrykker Ånden sig selv *med* kirken og i kirken. For Ånden er givet kirken, for at hele Guds folks menighed, hvor forgrenet og mangfoldig den end er, ved hans kraft holder ud i håbet, i det håb, hvori »vi blev frelst«. ²⁸⁸ Det er det *eskatologiske håb*, håbet om den endegyldige fuldendelse i Gud, håbet om det evige rige, som vil virkeliggøres i deltagelsen i Treenighedens liv. Helligånden, som er givet apostlene som Talsmand, er *vogter af og sjælen i dette håb i kirkens hjerte*.

Med henblik på det tredje årtusinde efter Kristus, hvor »Ånden og bruden siger til Herren Jesus: Kom;«, er denne kirkens bøn altid fuld af eskatologisk rækkevidde, som er bestemt til at give fejringen af dette store jubilæum sin fulde betydning. Det er en bøn, der sigter på de frelsesmaal, som Helligånden med sin virken åbner hjerterne for gennem hele menneskets historie på jorden. Men samtidig *sigter denne bøn på et ganske bestemt øjeblik* i historien, hvor den »tidens fylde«, som år 2000 peger på, lyser op på ny. Til dette jubilæum vil kirken forberede sig ligesom jomfruen fra Nazaret, i hvem Ordet blev kød, blev forberedt af Helligånden.

Afslutning

67. Vi vil afslutte disse overvejelser i kirkens hjerte og i menneskets hjerte. Kirkens vej går gennem menneskets hjerte, for her er den skjulte plads for *det frelsebringende møde med Helligånden, med den skjulte Gud*. Netop her bliver Helligånden til »kildespringet til evigt liv«. ²⁸⁹ Han kommer her som sandhedens Ånd, som Talsmanden, som han var

lovat af Kristus. Herfra virker han som *Trøster, Talsmand, Vejleder* – især når mennesket og menneskeheden møder den fordømmende dom fra den »anklager« som Johannes' Åbenbaring kalder »vore brødres anklager, som anklager dem for vor Gud dag og nat«. ²⁹⁰ Helligånden hører ikke op med at være *vogter af håbet* i menneskets hjerte: alle menneskelige skabningers håb og især dem, der »har Ånden som førstegrøde« og »bier på deres legemes forløsning«. ²⁹¹

Helligånden fortsætter i sit hemmelighedsfulde guddommelige fællesskab med menneskets Forløser kontinuerligt hans gerning: Han tager fra Kristus og formidler det til alle, idet han uophørligt træder ind i verdens historie gennem menneskets hjerte. Her bliver han – som pinse-liturgi-ens sekvens siger – virkelig til »*de fattiges Fader, gavernes giver, hjerternes lys*«; han bliver til »*sjælens kære gæst*«, som kirken uophørligt hilser på tærsklen til ethvert menneskes hjerte. Han bringer »hvile« og »trøst« midt i menneskets slid og slæb med håndens og forstandens arbejde; han bringer »ro« og »svalhed« midt i dagens hede, midt i enhver tidsalders bekymringer, stridigheder og farer; han bringer endelig trøst, når menneskehjertet græder og er fristet til at fortvivle.

Derfor udbryder den samme sekvens: »Hvor din Guddom stråler ej, vandrer alt ad mørkets vej, *er der intet lydeløst*«. Kun Helligånden »overbeviser om synd«, om det onde, med det formål at genoprette det gode i mennesket og i menneskenes verden: for »at forny jordens åsyn«. Derfor renser han fra alt, hvad der »skæmmer« mennesket, fra »det, der pletter det«; han læger også menneskelivets dybeste sår; han forvandler sjælens indre tørke til nådens og hellighedens frugtbare agre. Hvad der er »stridigt«, »bøjer« han; hvad der er »koldt«, »varmer« han; hvad der er »vildfarende« »leder« han tilbage på frelsens veje. ²⁹²

Idet kirken beder således, bekender den uophørligt sin tro: *Der er i vor skabte verden en Ånd, der er en uskabt gave*. Han er Faderens og Sønnens Ånd: Ligesom Faderen og Sønnen er han uskabt, umålelig, evig, almægtig, Gud og Herre. ²⁹³ Denne Guds Ånd »opfylder universet«, og alt, hvad der er skabt, erkender i ham kilden til sin identitet, finder i ham sit transcendent udtryk, *vender sig* til ham og *venter* ham, *påkalder ham* med hele sit væsen. Mennesket vender sig til ham som Talsmand og som sandhedens og kærlighedens Ånd, *mennesket, der lever af sandhed og kærlighed*, og som *ikke kan leve uden sandhedens og kærlighedens kilde*. Til ham vender kirken, der er menneskeheden hjerte, sig for at bede om at de *kærlighedens gaver*, der ved ham »er ud-

gydt i vore hjerter«,²⁹⁴ må blive alle til del. Til ham vender kirken sig på menneskets møjsommelige pilgrimsfærd på jorden: Den beder og bøn-falder uophørligt om, at *menneskenes handlinger* må være *retskafne* på grund af hans gerning; den beder om den *glæde* og den *trøst* som kun han, den sande Trøster, kan skænke, ved at han stiger ned i det dybeste i menneskehjertet;²⁹⁵ den beder om *dydernes nåde*, der fortjener den himmelske herlighed; den beder om den *evige frelse* i det guddommelige livs fulde fællesskab, hvortil Faderen fra evighed af har »forudbestemt« menneskene, der af kærlighed er skabt i den helligste Treenigheds billede og lighed.

Kirken beder med sit hjerte, der indeslutter alle menneskehjerter, Helligånden om den lykke, som alene i Gud finder sin fulde virkeliggørelse: den glæde, som »ingen kan tage bort« den glæde, som er *kærlighedens frugt* og dermed Guds frugt, for Gud er kærlighed; den beder om »retfærdighed, fred og glæde i Helligånden«, hvori Guds rige ifølge Paulus består.²⁹⁷

Også *freden er kærlighedens frugt*: den fred, som det forjagede menneske søger i sit væsens inderste; den fred, som menneskeheden, nationerne, kontinenterne bønfaller om med det ængstelige håb om virkelig at opnå den med henblik på overgangen fra det andet til det tredje kristne årtusinde. *Da vejen til freden til syvende og sidst går over kærligheden* og søger at skabe en kærlighedens civilisation, fæster kirken sit blik på ham, der er Faderens og Sønnens kærlighed; den hører trods de voksende trusler ikke op med at nære tillid; den hører ikke op *med at kræve og tjene freden for menneskene på jorden*. Dens tillid bygger på ham, der som kærlighedens Ånd også er *fredens Ånd*, og ikke ophører med at være nærværende i menneskenes verden, ved menneskets samvittigheds og hjertes horisont, for at »opfylde universet« med kærlighed og fred.

For ham knæler jeg ned ved afslutningen af disse overvejelser og bønfaller om, at han som Faderens og Sønnens Ånd vil forunde os alle *den velsignelse og den nåde*, som jeg i den helligste Treenigheds navn ønsker at nedbede over kirkens sønner og døtre og over hele menneskeheden familie.

Givet i Rom ved Sankt Peter, 18. maj, pinsedag i året 1986, det ottende i mit pontificat.

Joannes Paulus P.P. II

Noter

1. Joh. 7,37 f.
2. Joh. 7,39.
3. Joh. 4,14; sml. Det andet Vatikankoncils dogmatiske konstitution om kirken: *Lumen Gentium*, 4.
4. Sml. Joh. 3,5.
5. Sml. Leo XIII, Rundskrivelse *Divinum Illud Munus* (9. maj 1897): *Acta Leonis*, 17 (1898) s. 125-148; Pius XII Rundskrivelse *Mystici Corporis* (29. juni 1943) (dansk overs.: *Jesus Kristi mystiske Legeme*, København, 1944).
6. Generalaudiens 6. juni 1973: *Insegnamenti di Paolo VI*, XI (1973), 477.
7. *Lovsang* København: Ansgarstiftelsens Forlag, 1982, s. 29.
8. Joh. 3,17.
9. Fil. 2,11.
10. Det andet Vatikankoncils dogmatiske konstitution om kirken *Lumen Gentium*, 4; Johannes Paul II, *Tale til deltagerne i Den internationale Kongres om Pneumatologi* (26. marts 1982) I: *Insegnamenti V/1* (1982), s. 1004.
11. Sml. Joh. 4,24.
12. Sml. Rom. 8,22; Gal. 6,15.
13. Sml. Matt. 24,35.
14. Sml. Joh. 4,14.
15. Det andet Vatikankoncils dogmatiske konstitution om kirken *Lumen Gentium*, 17.
16. *αλλου παραχλητον*: Joh. 14,16.
17. Joh. 14,13. 16 f.
18. Sml. I. Joh. 2,1.
19. Joh. 14,26.
20. Joh. 15,26 f.
21. Sml. I. Joh. 1,1-3; 4,14.
22. »Det, som Gud har åbenbaret, og som Den hellige Skrift indeholder og forelægger, er blevet skrevet ned ved Helligåndens impuls«, og derfor må Den hellige Skrift »læres og tolkes i den samme Ånd, som den er blevet skrevet« Det andet Vatikankoncils dogmatiske konstitution om Guds åbenbaring *Dei Verbum*, 11; 12.
23. Joh. 16,12 f.
24. Ap. G. 1,1.
25. Joh. 16,14.
26. Joh. 16,15.
27. Joh. 16,7 f.
28. Joh. 15,26.
29. Joh. 14,16.
30. Joh. 14,26.
31. Joh. 15,26.
32. Joh. 14,16.
33. Joh. 16,7.
34. Sml. Joh. 3,16 f. 34; 6,57; 17,3; 18,23.
35. Matt. 28,19.

36. Sml. 1 Joh. 4,8. 16.
37. Sml. 1. Kor. 2,10.
38. Sml. Thomas af Aquin. *Summa Theol.* Ia, qq. 37; 38.
39. Rom. 5,5.
40. Joh. 16,14.
41. 1. Mos. 1,1 f.
42. 1. Mos. 1,26.
43. Rom. 8,19-22.
44. Joh. 16,7.
45. Gal. 4,6; sml. Rom. 8,15.
46. Sml. Gal. 4,6; Fil. 1,19; Rom. 8,11.
47. Sml. Joh. 16,6.
48. Sml. Joh. 16,20.
49. Sml. Joh. 16,7.
50. Ap. G. 10,37 f.
51. Sml. Luk. 4,16-21; 3,16; 4,14; Mark. 1,10.
52. Es. 11,1-3.
53. Es. 61,1 f.
54. Es. 48,16.
55. Es. 42,1.
56. Sml. Es. 53,5-6. 8.
57. Es. 42,1.
58. Es. 42,6.
59. Es. 49,6.
60. Es. 59,21.
61. Sml. Luk. 2,25-35.
62. Sml. Luk. 1,35.
63. Sml. Luk. 2,19. 51.
65. Sml. Luk. 4,16-21; Es. 61,1 f.
65. Luk. 3,16; sml. Matt. 3,11; Mark. 1,7 f; Joh. 1,33.
66. Joh. 1,29.
67. Sml. Joh. 1,33 f.
68. Luk. 3,21 f; sml. Matt. 3,16; Mark. 1,10.
69. Matt. 3,17.
70. Sml. Basilius, *De Spiritu Sancto*. XVI, 39; PG 32,139.
71. Ap. G. 1,1.
72. Sml. Luk. 4,1.
73. Sml. Luk. 10,17-20.
74. Luk. 10,21; sml. Matt. 11,25 f.
75. Luk. 10,22; sml. Matt. 11,27.
76. Matt. 3,11; Luk. 3,16.
77. Joh. 16,13.
78. Joh. 16,14.
79. Joh. 16,15.
80. Sml. Joh. 14,26; 15,26.

81. Joh. 3,16.
82. Rom. 1,3 f.
83. Ezek. 36,26 f; sml. Joh. 7,37-39; 19,34.
84. Joh. 16,7.
85. Cyrillus af Alexandria, *In Ioannis Evangelium*, Libr. V, kap. II: PG 73; 755.
86. Joh. 20,19-22.
87. Sml. Joh. 19,30.
88. Sml. Rom. 1,4.
89. Sml. Joh. 16,20.
90. Joh. 16,7.
91. Joh. 16,15.
92. Det andet Vatikankoncilis dogmatiske konstitution om kirken *Lumen Gentium*, 4.
93. Joh. 15,26 f.
94. Dekret om kirkens missionsvirksomhed *Ad Gentes*, 4.
95. Sml. Ap. G. 1,14.
96. Den dogmatiske konstitution om kirken *Lumen Gentium* 4. Der er en hel patristisk og teologisk tradition om den intime enhed mellem Helligånden og kirken, en enhed, der somme tider fremstilles som analog til forholdet mellem menneskets sjæl og legeme: sml. Irenæus, *Adversus Haereses*, III, 24, 24, 1: SC: 211, s. 470-474; Augustin, *Sermo* 267, 4, 4: PL 38, 1231; *Sermo* 268, 2: PL 38, 1232; *In Ioannis Evangelium Tractatus*, XXV, 13; XXVII, 6: CCL 36, 266, 272 f; Gregor den Store, *In Septem Psalmos Poenitentiales Expositio*, *Psal. V* 1: PL 79, 602; Didymus af Alexandria, *De Trinitate* II, 1: PG 39, 449 f; Athanasius, *Oratio III contra Arianos*, 22, 23, 24: PG 26, 368 f, 372 f; Johannes Chrysostomus, *In Epistolam ad Ephesios*, Homili IX, 3: PG 62, 72 f; Thomas af Aquin har sammenfattet den forudgående patristiske og teologiske tradition, idet han har fremstillet Helligånden som kirkens »hjertek« og »sjæl«; sml. *Summa Theol.*, III, q. 8, a. 1, ad 3; *In Symbolum Apostolorum Expositio*, a. IX; *In Tertium Librum Sententiarum*, Dist. XIII, q. 2, a. 2, Quæstiuncula 3.
97. Sml. Joh. Åb. 2,29; 3,6. 13. 22.
98. Sml. Joh. 12,31; 14,30; 16,11.
99. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 1.
100. Sammesteds, 41.
101. Sammesteds, 26.
102. Joh. 16,7 f.
103. Joh. 16,7.
104. Joh. 16,8-11.
105. Sml. Joh. 3,17; 12,47.
106. Sml. Ef. 6,12.
107. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 2.
108. Sml. Sammesteds 10, 13, 27, 37, 63, 73, 79, 80.
109. Ap. G. 2,4.
110. Sml. Irenæus, *Adversus Haereses*, III, 17, 2: SC 211, s. 330-332.
111. Ap. G. 1,4. 5. 8.
122. Ap. G. 2,22-24.

113. Sml. Ap. G. 3,14 f; 4,10. 27 f; 7,52; 10,39; 13,28 f; osv.
114. Sml. Joh. 3,17; 12,37.
115. Ap. G. 2,36.
116. Ap. G. 2,37 f.
117. Sml. Mark. 1,15.
118. Joh. 20,22.
119. Sml. Joh. 16,9.
120. Hoš. 13,14. Vulgata; sml. 1. Kor. 15,55.
121. Sml. 1. Kor. 2,10.
122. Sml. 2. Tess. 2,7.
123. Sml. 1. Tim. 3,16.
124. Sml. *Reconciliatio et Paenitentia* (2. december 1984), 19-22: *AAS* 77 (1985), s. 229-233.
125. Sml. 1. Mos. 1-3.
126. Sml. Rom. 5,19; Fil. 2,8.
127. Sml. Joh. 1,1. 2. 3. 10.
128. Sml. Kol. 1,15-16.
129. Sml. Joh. 8,44.
130. Sml. 1. Mos. 1,2.
131. Sml. 1. Mos. 1,26. 28. 29.
132. Den dogmatiske konstitution om Guds åbenbaring *Dei Verbum*, 2.
133. Sml. 1. Kor. 2,10 f.
134. Sml. Joh. 16,11.
135. Sml. Fil. 2,8.
136. Sml. 1. Mos. 2,16 f.
137. 1. Mos. 3,5.
138. Sml. 1. Mos. 3,22 med hensyn til »livets træ«; sml. også Joh. 3,36; 4,14; 5,24; 6,40. 47; 10,28; 12,50; 14,6; Ap. G. 13,48; Rom. 6,23; Gal. 6,8; 1. Tim. 1,16; Tit. 1,2; 3,7; 1. Pet. 3,22; 1. Joh. 1,2; 2,25; 5,11.13; Joh. Åb. 2,7.
139. Sml. Thomas af Aquin, *Summa Theol.*, Ia-IIa, q. 80. a. 4, ad 3.
140. 1. Joh. 3,8.
141. Joh. 16,11.
142. Sml. Ef. 6,12; Luk. 22,53.
143. *De Civitate Dei*, XIV, 28: *CCL* 48, s. 541.
144. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 36.
145. På græsk: *παράκλησις* = anråbe, hidkalde.
146. Sml. 1. Mos. 6,7.
147. 1. Mos. 6,5-7.
148. Sml. Rom. 8,20. 22.
149. Sml. Matt. 15,32; Mark. 8,2.
150. Hebr. 9,13 f.
151. Joh. 20,22 f.
152. Ap. G. 10,38.
153. Hebr. 5,7 f.
154. Hebr. 9,14.

155. Sml. 3. Mos. 9,24; 1. Kong. 18,38; 2. Krøn. 7,1.
156. Sml. Joh. 15,26.
157. Joh. 20,22 f.
158. Matt. 3,11.
159. Sml. Joh. 3,8.
160. Joh. 20,22 f.
161. Sml. Pinsesekvens *Veni, Sancte Spiritus*.
162. Bonaventura, *De Septem Donis Spiritus Sancti*, Collatio II, 3: Ad Claras Aquas, V, 463.
163. Mark. 1,15.
164. Sml. Hebr. 9,14.
165. Sml. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 16.
166. Sml. 1. Mos. 2,9. 17.
167. Det andet Vatikankoncils pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 16.
168. Sammesteds, 27.
169. Sml. sammesteds, 13.
170. Sml. Johannes Paul II, Apostolsk skrivelse i tilslutning til bispesynoden *Reconciliatio et Paenitentia* (2. december 1984) 16: *AAS* 77 (1985) s. 213-217.
171. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 10.
172. Sml. Röm. 7,14. 15. 19.
173. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 37.
174. Sammesteds, 13.
175. Sammesteds, 37.
176. Sml. Pinsesekvens: *Reple cordis intima*.
177. Sml. Augustin, *Enarr. in Ps.* XLI, 13: 38. 470: »Hvad er denne afgrund, og hvad påkalder afgrunden? Hvis afgrund betyder dyb, mener vi så ikke, at menneskets hjerte er en sådan afgrund? Og hvad er dybere end denne afgrund? Mennesker kan tale, deres lemmers bevægelse kan ses, deres tale kan høres; men hvis tanker kan gennemtrænges, hvis hjerter kan gennemskues?
178. Sml. Hebr. 9,14.
179. Joh. 14,17.
180. Matt. 12,31 f.
181. Mark. 3,28 f.
182. Luk. 12,10.
183. Thomas af Aquin, *Summa Theol.* IIa-IIae, q. 14, a. 3; Sml. Augustin, *Epist.* 185, 11, 48-49: *PL* 33, 814 f; Bonaventura: *Comment. in Evang. S. Lucae*, kap. XIV, 15-16; Ad Claras Aquas, VII, 314 f.
184. Sml. Salme 81,13; Jer. 7,24; Mark. 3,5.
185. Johannes Paul II, Apostolsk skrivelse i tilslutning til bispesynoden *Reconciliatio et paenitentia* (2. december 1984), 18 *AAS* 77 (1985) s. 224-228.
186. Pius XII Radiobudskab til USA's nationale kateketiske kongres i Boston (26. Oktober 1946): *Discorsi et Radiomessaggi*, VIII (1946), 288.
187. Johannes Paul II Apostolsk skrivelse i tilslutning til bispesynoden *Reconciliatio et paenitentia* (2. december 1984) 18: *AAS* 77 (1985) s. 255 f.

188. 1. Tess. 5,19; Ef. 4,30.
189. Johannes Paul II Apostolsk skrivelse i tilslutning til bispesynoden *Reconciliatio et paenitentia* (2. december 1984) 14-22: AAS 77 (1985) s. 211-233.
190. Augustin, *De Civitate Dei*, XIV, 28: CCL 48, 451.
191. Sml. Joh. 16,11.
192. Sml. Joh. 16,15.
193. Sml. Gal. 4,4.
194. Joh. Åb. 1,8; 22,13.
195. Joh. 3,16.
196. Gal. 4,4 f.
197. Luk. 1,34 f.
198. Matt. 1,18.
199. Matt. 1,20 f.
200. Sml. Thomas af Aquin, *Summa Theol.* III a, q, 2. aa. 10-12; q. 6, a 6; q. 7, a. 13.
201. Luk. 1,38.
202. Joh. 1,14.
203. Kol. 1,15.
204. Sml. feks. 1. Mos. 9,11; 5. Mos. 5,26; Job. 34,15; Es. 40,6; 52,10; Salme 145,21; Luk. 3,6; 1. Pet. 1,24.
205. Luk. 1,45.
206. Sml. Luk. 1,41.
207. Sml. Joh. 16,9.
208. 2. Kor. 3,17.
209. Sml. Rom. 1,5.
210. Rom. 8,29.
211. Sml. Joh. 1,14. 4. 12 f.
212. Sml. Rom. 8,11.
213. Sml. Gal. 4,6; Rom. 5,5; 2. Kor. 1,22.
214. Rom. 8.15.
215. Rom. 8,16 f.
216. Sml. Salme 104,30.
217. Rom. 8,19.
218. Rom. 8,29.
219. Sml. 2. Pet. 1,4.
220. Sml. Ef. 2,18; Den dogmatiske konstitution om Guds åbenbaring *Dei verbum*, 2.
221. Sml. 1. Kor. 2,12.
222. Sml. Ef. 1,3-14.
223. Ef. 1,13 f.
224. Sml. Joh. 3,8.
225. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag, *Gaudium et Spes*, 22; sml. Den dogmatiske konstitution om kirken *Lumen Gentium*, 16.
226. Joh. 4,24.
227. Sammesteds.
228. Sml. Augustin *Confess.* III, 6, 11: CCL 27, 33.
229. Sml. Tit. 2,11.

230. Sml. Es. 45,15.
 231. Sml. Visd. 1,7.
 232. Luk. 2,27. 34.
 233. Gal. 5,17.
 234. Gal. 5,16 f.
 235. Sml. Gal. 5,19-21.
 236. Gal. 5,22 f.
 237. Gal. 5,25.
 238. Sml. Rom. 8,5. 9.
 239. Rom. 8,6. 13.
 240. Rom. 8,10. 12.
 241. Sml. 1. Kor. 6,20.
 242. Sml. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 19, 20, 21.
 243. Luk. 3,6; sml. Es. 40,5.
 244. Sml. Rom. 8,23.
 245. Rom. 8,3.
 246. Rom. 8,26.
 247. Rom. 8,11.
 248. Rom. 8,10.
 249. Sml. Rundskrivelsen Redemptor Hominis (4. Marts 1979), 14. (Dansk oversættelse, *Menneskets Forløser*, Niels Steensens Forlag 1980) s. 31 f.
 250. Sml. Visd. 15,3.
 251. Sml. Ef. 3,14. 16.
 252. Sml. 1. Kor. 2,10 f.
 253. Sml. Rom. 8,9; 1. Kor. 6,19.
 254. Sml. Joh. 14,23; Irenæus, *Adversus Haereses* V, 6, 1: SC 153, s. 72-80; Hilarius, *De Trinitate*, VIII, 19, 21: PL 10, 250, 252 Ambrosius, *De Spiritu Sancto* I, 6, 8: PL 16, 752 f; Augustin, *Enarr. in Ps. XLIX*, 2: CCL 38, s. 575 f; Cyrillus af Alexandria, *In Ioannis Evangelium*, lib. I; II: PG 73, 154-158. 246; lib. IX: PG 74, 262; Athanasius, *Oratio III contra Arianos*, 24 PG 26, 374 f; *Epist. I ad Serapionem*, 24: PG 26, 586 f; Didymus af Alexandria, *De Trinitate* II, 6-7: PG 39, 523-530; Johannes Chrysostomus, *In Epist. ad Romanos* Homilia XIII, 8: PG 60, 519; Thomas af Aquin, *Summa Theol.* Ia, q. 43, aa. 1, 3-6.
 255. Sml. 1. Mos. 1,26 f; Thomas af Aquin, *Summa Theol.* Ia, q. 93, aa. 4. 5. 8.
 256. Sml. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 24; sml. også nr. 25.
 257. Sml. sammesteds 38. 40.
 258. Sml. 1. Kor. 15,28.
 259. Sml. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 24.
 260. »Gloria Dei vivens homo, vita autem hominis visio Dei»: Irenæus, *Adversus Haereses*, IV. 20, 7: SC 100/2, s. 648.
 261. Basilius, *De Spiritu Sancto*, IX 22: PG 32, 110.
 262. Rom. 8,2.
 263. 2. Kor. 3,17.

264. Sml. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 53-59.
265. Sammesteds 38.
266. 1. Kor. 8,6.
267. Joh. 16,7.
268. Joh. 14,18.
269. Matt. 28,20.
270. Dette er, hvad »epiklesen« inden konsekrationen udtrykker: »Helliggør med din Ånd disse gaver, at de til vor frelse må blive vor Herres Jesu Kristi legeme og blod« (Den anden eukaristiske bøn).
271. Sml. Ef. 3,16.
272. Den pastorale konstitution om kirken i verden af i dag *Gaudium et Spes*, 24.
273. Sammesteds.
274. Sml. Ap. G. 2,42.
275. Det andet Vatikankoncil dekret om den katolske kirke og de kristnes enhed *Unitatis Redintegratio*, 2.
276. Augustin, *In Ioannis Evangelium Tractatus XXVI*, 13: CCL 36, s. 266; sml. Det andet Vatikankoncils konstitution om gudstjenestens fornyelse *Sacrosanctum Concilium*, 47.
277. Den dogmatiske konstitution om kirken *Lumen Gentium*, 1.
278. Ap. G. 17,28.
279. 1. Tim. 2,4.
280. Sml. Hebr. 5,7.
281. Luk. 11,13.
282. Rom. 8,26.
283. Sml. Origenes, *De Oratione*, 2: PG 11, 419-423.
284. Rom. 8,27.
285. Den dogmatiske konstitution om kirken *Lumen Gentium*, 63.
286. Sammesteds, 64.
287. Sammesteds, 4; sml. Joh. Åb. 22,17.
288. Sml. Rom. 8,24.
289. Sml. Joh. 4,14; Den dogmatiske konstitution om kirken *Lumen Gentium*, 4.
290. Sml. Joh. Åb. 12,10.
291. Sml. Rom. 8,23.
292. Sml. Pinsesekvens *Veni Sancte Spiritus*.
293. Sml. Trosbekendelsen *Quicumque: DS 75*.
294. Sml. Rom 5,5.
295. Her bør nævnes den vigtige apostolske skrivelse *Gaudete in Domino*, som pave Paul VI offentliggjorde 9. maj i det hellige år 1975. Den dér udtrykte opfordring til »at bønfulde Helligånden om denne glædens gave« bevarer jo stadig sin gyldighed ligesom også opfordringen til »at påskønne den virkelig åndelige glæde, som er Helligåndens frugt« *AAS 67 (1975) 289; 302*.
296. Sml. Joh. 16,22.
297. Sml. Rom. 14,17; Gal. 5,22.